Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,00 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 1 JANUAR 1922 29. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

Kontingenten
bringes i erindring.

AKTIV MORAL[1]

Paa moralens omraade er der kun en røst, som har ubetinget krav paa at høres, og denne ene røst heter *samvittigheten.* Paa sit omraade er den dom, samvittigheten fælder inappellabel, den avgjør hvad der er ret eller godt, uten nærmere begrundelse. Nogen mener, at denne domstol har meget høie aner, andre synes de kan se, at den er av temmelig ringe herkomst, men enten den skriver sig ovenfra eller nedenfra, enten dens røst lyder høit eller hviskende, saa *taler den med myndighet,* selvfølgelig og uten nærmere begrundelse.

Dens værd hænger sammen med vor egenværd, værdien av vort personlige liv, forsaavidt har den sammenhæng med religionen, navnlig naar denne som vor religion gaar ut fra og yderligere forhøier sjælens værdi. Dersom sjælen er mere værd end den hele verden, saa er den sjælens selvbesindelse, som vi kalder samvittighet av større betydning end alt andet vi fornemmer, hører, eller ser, den har krav paa at være hersker over vor livslinje. Der er en saadan sammenhæng med religionen, ialfald med vor religion. Og en av de betænkeligste ting ved alt det fremmede religionsvæsen, som blomstrer op hos os i senere tid, er at disse fremmede guder er fremmede for vort samvittighetsliv. Men forøvrig kan samvittigheten fungere suverænt bortset fra religiøse anskuelser. Fuldkommen suverænt optræder den som dommer og ledestjerne, men det er ikke derfor sagt, at ikke indholdet av dens domme lar sig efterspore, man kan i virkeligheten baade efterspore oprindelsen til meget av dens indhold og øve en viss indvirkning paa den. Vi kan trænge den tilbake i bakgrunden av vor bevidsthet og den kan kaldes frem av dypet. Naar vi søker at opnaa dette hos vore medmennesker moraliserer vi eller holder moralprækener for dem.

Ved denne moralisering er der visse vanskeligheter, som altid har været følt, de hænger alle sammen med den egenskap ved

[1] Grundtankerne i denne artikel er de samme som i det inndledningsforedrag til diskussion, som jeg holdt i Studentersamfundet 3dje december ifjor, men utførelsen var dengang lagt efter studenternes behov, mens den her er omlagt efter behovet i videre kredse.

moralen at den er *vor egen,* det er utfra vort eget væsens dyp at vi fælder den moralske dom, og dommen er avhængig av et ideal, som hører os selv til, hvor høit det end rager op over vor virkelige livsførelse, ja selv den anger, som følger med selvdommen, gjør os ikke til slaver. Tvertom gjør angeren os fri fra bestanddele av vor person, som vi ikke skal føre med os. Fordi alt dette er knyttet saa nøie til vort eget væsen, og navnlig fordi det hører med til de høieste elementer derav, føles moraliseringen som en uberettiget indgripen paa privatlivets omraade, moralprækenen er irriterende, dersom det ikke lykkes at reise nye, høiere idealer, at gjøre et menneske vaakent til en *ny, totalt forandret selvbedømmelse.*

Men dette sidste heter ikke moralisering, det heter omvendelse eller sindsforandring, det eiendommelige ved saken er netop den totale sindsforandring, hvorigjennem mit jeg blir et andet, det faar nyt grundlag og derfor bliver dets idealer og dets selvbedømmelse en anden end den der tidligere kunde øves. Saalænge moraliseringen ikke naar frem til dette virker den eggende. «Loven virker vrede», siger Paulus. Navnlig er vel de fleste teoretikere enige om at den kasuistiske moralisering er uheldig, den kan virke ødelæggende paa samvittigheten ved at sætte den ut av funktion og erstatte den med et fornuftsræsonnement eller en utvortes autoritet, f. eks. en kirkelig autoritet. Den dybeste grund til uviljen mot, hvad man almindelig forstaar ved *kirketugt,* ligger vel her. Hos os og i alle de folk, hvor den personlige selvstændighet har nogen værd og hvor følgelig samvittigheten er anerkjendt for det den er, reiser vi os til protest mot alt moralsk formynderi, moralen hænger sammen med vor sjæl, vort eget væsen, dens bedømmelse gaar ut fra det bedste i os selv.

Derav følger videre to ting. For det første, at det mest elementære moralbud, er *kravet paa sandhet,* paa personlig oprigtighet, hvis nemlig moralen gaar ut fra vort egen samvittighet, saa er det allervigtigste ved den at den gjengir samvittighetens dom uten forfalskning, hvadenten denne gjengivelse sker i ord eller i gjerning. Det første moralbud er sandfærdighet, oprigtighet, trofasthet og det mest ødelæggende er løgn, hykleri og falskhet. Paa denne moralske grundvold hviler al kredit i alle betydninger av ordet, paa sandheten hviler al mulighet for kultur, fordi kulturen kræver samarbeide og dermed mulighet for, at menneskene kan have tillid til hinanden. Kjærligheten ansees ofte for det

grundlæggende, men den kommer først som nummer to, ti dens forutsætning er den tillid, som beror paa sandhet eller oprigtighet.

For det andet følger herav, at moralens største betydning ligger i det den *siger ja til,* ikke i det den siger nei til. Vistnok foreligger de fleste og ældste moralbud i nægtelsens form, saaledes de ti bud i vor moralkatekisme. Men det fikserede moralbud er noget sekundært, fastlagte regler for et samfund, men dypere inde i os ligger den egentlige moral. Hovedsaken er ikke det, vi lærer at sige nei til, hovedsaken er det, som opstaar for vor bevidsthet som ideal og som vi siger ja til. Og dette ja er hovedsakelig et ja i gjerning. Nogen faa av os har evnen til at gjenskape i ord sine idealer saaledes at de gaar foran en slegt som en skystøtte om dagen og en ildstøtte om natten, men ikke mange vorde lærere, staar der vist i en god gammel bok. Det er kun faa, hvem dette er givet, man kalder dem profeter eller hellige sangere. De fleste av os gjør ret i at lægge vegt, al vegt paa *i gjerning* at virkeliggjøre det bedste vi vet, ti da skaper vi liv. Det er moralens høihet, at den skaper, vi selv skaper det som ikke før har været ut fra det, som blir os givet som indre liv eller som staar for os i idealets glans, vi *skaper* ved vor moralske handling, derfor ligger al vegten paa ja i moralen, nei er kun slagskyggen av vort ja, og det har størst betydning, naar det siges i anger over egen umoralsk gjerning. Men den dypeste anger kjender vi over det vi har undladt at gjøre, over vor visne mangel paa evne til at gripe ind og skape efter det billede, vi saa. Dommen skal engang, heter det, falde strengt for den, som har undladt at hjelpe, men mild for den, som rakte en et glas vand til den tørstende.

Ved vore moralske handlinger sætter vi noget nyt ind. Men dette skal sættes ind i en verden, hvor vi ikke er alene, andre har boet der før vi kom til, og andre som er vore jevnlige bor der nu ved siden av os. Derved faar moralen ogsaa præg av hensyn til andre mennesker, den faar *socialt præg.* Der er dem, som mener, at den *væsentlig* er en social funktion, fordi den har saa stor betydning for det sociale liv og bærer saameget av det sociale i sig, og fra indholdets side, er der ikke meget at indvende imot dette, de punkter, hvor moralen sætter ind er de *elementært sociale.* Men hvis det er rigtigt, at moralen inderst inde beror paa ideal og samvittighet saa ligger den dypere i os, den vilde stille visse krav til os, selv om vi bodde alene paa en øde ø. Fremfor alt vilde den ogsaa da kræve en *sammenhængende*

livslinje. Ti, likesom moralen begynder med sandfærdighet, saa ender den i *karakter,* likesom den begynder i idealets lysning, saa blir den færdig, naar virkelighetens stof er indstøpt i en helstøpt personlighet. Allikevel er det ganske sikkert, at det sociale element betyr særdeles meget, uten samfund blir moralen uutviklet, og den naar sin blomstring sammen med menneskelivets øvrige utfoldelse i en rigdom av livsformer.

Ofte mener man med moral en enkelt side av moralen, den, som angaar kjønsforholdet, og det har gode grunde, naar denne side kommer saa sterkt i forgrunden, det kommer av at der her finder sted en meget sterk paakjending fra naturens side paa den moralske vilje, navnlig er denne paakjending sterk, der hvor monogamiet staar som det selvfølgelige ideal og hvor kulturen medfører saa store krav til os at mange slet ikke kan leve i ægteskap og at navnlig mandens ægteskapsalder utskytes langt over den naturlige grænse. Denne paakjending gjør, at en stor del av den moralske kraft gaar op i at beherske naturdriften, og at en hel del karakterer brytes og at mange fortæres i anger over sine moralbrud. At tale videre høit om de ting har jeg liten lyst paa, at skildre utførlig de umoralske ting som forekommer giver ganske sikkert sensation, men om det utretter noget mer, vet jeg ikke. Mer end andre steder gjælder det nok her, at det væsentlige, vi kan bidrage til moraliseringen er at beherske os selv og sætte ind i verden et seksualforhold, som avgjort og tydelig overordner de aandelige interesser over de sjælelige og disse igjen over de rent sanselige. En maa ofte mindes en scene, som gik for sig i Palæstina for et par tusinde aar siden. Der stimlet engang sammen en flok ivrige folk om en mand, som var kjendt for rene sæder, de var ivrige, ti de vidste at det gjaldt noget meget stort og vigtigt og de vilde helst gaa radikalt tilverks, de vilde stene den kvinde, som havde indladt sig med en anden mand end sin egen. Men denne ene mand med de rene sæder bukkede sig ned og skrev i sanden; hvad han skrev vet ingen, men tilsidst saa han op og sagde: Den, som er ren faar kaste den første sten. Den, som er ren.

En har lyst til ikke at sige noget videre om de ting, men det kan jo gaa an at sige lidt om et par ting, som ligger utenom kjernen av spørsmaalet, men allikevel grænser op til kjernen. Og her vil jeg nævne et ord av Pontus Wikner om disse ting. Han har engang sagt, at der paa dette omraade fandtes et kulturens offervæsen. Vi kan maaske alle tale lidt om dette offer-

væsen, vi vet noget om hvad det koster, at holde kulturen oppe. Men det kan godt hænde, at vi ikke er opmerksomme paa, hvormeget det koster just paa dette punkt. Her ofres der ikke alene penge og arbeide, her ofres liv. Ganske bogstavelig talt, livets forfinelse i kultur betales med avtagende evne til livsfornyelse. Vi har f. eks. et kulturfænomen, som kaldes *kvindeemancipation*. Det er i sin grund noget moralsk, som bryter frem, men sin fulde kraft faar kvindens anerkjendelse som moralsk person i kravet om at hun skal staa likesaa frit som manden i kultursamfundet. Dette krav fremsættes ofte i moralens navn som krav paa samme moral for kvinde som for mand. «Samme moral» er intet heldigt ord, den smaker formeget av den evindelige sammenligning mellem de to kjøn, og den kan føre til at moralen gaar ned istedenfor op. Men meningen er klar nok, meningen er at stille et høiere moralkrav til manden end før, nemlig det, at hans bidrag til at holde det livs varige monogami oppe, skal være likesaa stort og likesaa avgjort som kvindens. Forsyndelser har forekommet paa begge sider og vi skal ikke forhaste os med at sige som Stead, at kvinderne er mere moralske end mændene. Men vi kan godt sige, at de har ofret mer for at holde ægteskapets institution oppe end mændene. De har nemlig av hensyn til familien, av hensyn til børnene, av sociale hensyn fundet sig i meget mer end mændene. Kvindeemancipation vil nu blandt andet sige, at mændene skal dele likt med dem i saa maate. Av dette krav er vor nyeste ægteskapslovgivning præget, jeg tar neppe feil i, at dens bærende tanke er kvindernes krav paa likestilling. Samtidig er det imidlertid sikkert nok at den nyere lovgivning med sin lettere adgang til skilsmisse har svækket ægteskapet som institution. Og denne institution er av stor betydning. Fra rent personlig standpunkt kan det første ægteskap være likesaa umoralsk som nummer to eller tre eller hvilketsomhelst i rækken. Tænk bare paa alle de ægteskaper som blir til, fordi de to, blandt alle dem som de har staat i intimt forhold til, skal ha et barn sammen. Tænk bare paa de damer som har levet saa længe i det, som amerikanerne har døpt *flirt*, at de har skuslet bort sin evne til hengivelse, og saa allikevel tar en eller anden, gjerne en i mangel av en anden for ikke at gaa tomhændet ut av dansen. Og tænk paa, hvad der har gaat i forveien for saa altfor mange mænd. Der er saamænd skrøpeligheter nok ved det første ægteskap likesaavel som ved de følgende. Og det er isandhet intet under, at der er dem, som vil ut av det, det kan ske av moralske

grunde, som ingen har lov til at kimse ad. Men tar man i betragtning det naturforhold, som opstaar, tar man hensyn til, at selve livsordningen i engifte har en dypt indgripende indflydelse paa hele livsførelsen, saa kommer man til andre resultater. Der opkommer en uvilje mot alt, som bringer denne mægtige regulator i uorden. Det synes som om den der lider uret, heller maa bære sit kors til enden, en lever jo allikevel ikke for at blive lykkelig, men forat *gjøre sin plikt.*

Men vi bevæger os paa vanskelig grund; hvis vi helt skiller ægteskapets institution fra det naturlige forhold mellem mand og kvinde, blir det en kontrakt mellem mennesker istedenfor et høireist tempel over livsfornyelsen. Der er kultursamfund, hvor det er gaat den vei, ægteskapet opretholdes som form og som sikring for avkom og arv, mens dets naturside er flyttet over i frie forhold. Hos os har man ikke villet gaa den vei, man har heller villet la institution og ret følge det nye personlighetskrav. Kostbart er det paa denne maate ogsaa, *navnlig for kvinderne,* og det tydeligt at vi ikke kommer forbi det uten gjennem en *høiere personlig moral.* For nogen tid siden formulerte man denne høiere moral paa den maate, at man sa: samme moral for mænd som for kvinder og mente dermed at mændene skulde op til større selvtugt. Jen antar at ingen vil sige «samme moral» for begge nu længer, det heter utvilsomt *høiere op for begge parter,* for mand som for kvinde. Ti det gjælder ikke bare at overvinde de utvortes uregelmæssigheter og brud, men at overvinde den *indre elendighet,* som ikke er tilskue. Og den overvindes ikke ved lovregler, men kun ved personlig reisning til selvbeherskelse. Ja, den overvindes vel egentlig kun ved, at ægteskapets idealside kommer ganske anderledes frem i bevidstheten end nu. Vi har jo længe havt en literatur, som ikke havde øie for dette, dels var den vellært i den franske skole, dels var den baaret av vilje til skildring av virkeligheten, men i sin ensidighet virket den iallefald ikke heldig. Under alle omstændigheter kræves der en sterkere og høiere personmoral dersom vi skal kunne leve. Tænk engang paa en saadan begivenhet som det bekjendte besøk av en fremmed magts krigsflaate paa Kristiania havn forleden. Fire tusen eller hvormange mand det var, de fleste av dem i blomstrende alder, hvad betyder det for en bys kvindelige befolkning? Det vet vi alle. Men ialmindelighet gaar det ut over en *bestemt avgrænset klasse kvinder,* ikke sandt? Hos os er den grænse ophævet, vi lever i abolitionismens forgjættede land. Kvinden staar

likesaa frit i kultursamfundet som manden, der er ingen sædvansmessige grænser om hendes person, ikke iagttar hun dem selv, og da iagttar ikke den fremmede dem heller. Matroserne trodde nok at de var komme til sydhavsøerne, saavidt jeg kunde forstaa.

Nu kan man betragte denne berømte begivenhet som en ulykkeshændelse, der ikke betyr saa meget, men antagelig bør man ta varsel av tingen, den er nemlig ikke helt enestaaende, der er ting, som tyder paa en sterk utglidning i de gamle moralbegreper. Vi mænd faar indrømme, at vi har aldrig været synderlig anderledes end vi er, det er *kvinderne, som er gaat utenfor de skranker,* inden hvilke de før holdt sig. Mens de, eller ialfald mange av dem tidligere var omgjerdet med regler om hvordan man skulde gjøre og ikke gjøre, mens tidligere det borgerlige hjem holdt kvinden indenfor sine døre, saa er hun nu emanciperet fra alle disse ting. Det vil ikke sige, at hun er *mindre moralsk* end før, den gamle velanstændighet gjemte mangt og meget, men det vil sige, at visse sociale gjerder ikke længer findes, alt beror paa *den personlige moral.* Og mens mange, lat os haabe særdeles mange, holder sig ranke og frie under de nye forhold, ja tildels har fundet veien til en ny ballanse av høiere personlig værdi, bør det ikke skjules, at det ogsaa har kostet noget. Kvinden har maattet betale efter lovene for kulturens offervæsen, og av mændene kræves der mer end før i deres færd likeoverfor kvinder, det kan kort defineres som undlatelse av at *utnytte* den ubeskyttede stilling, som kvinderne har faat. Jeg skal ikke undersøke, om de har levet op til denne høiere moral, men det er sikkert at *kravet stilles* til dem og at jeg har seet tegn til at der findes anerkjendelse av den nye forpliktelse.

Et utslag av den samme friere stilling for kvinderne er det ogsaa, naar de i den senere tid har ladet sig indbyde til dans paa restaurationer. Mænd har altid gaaet paa restaurationer og der har altid været kvinder, som var villige til at følge med. Men det nye er, at dette ansees som en naturlig og rimelig ting, den borgerlige moral tillater den unge kvinde en frihet, som hun ikke har havt før. Her opkommer ogsaa spørsmaalet om dansen selv. Dans har i og for sig intet med moral at gjøre, den er uttryk for umiddelbar livsglæde og kan være baaret av mange slags stemninger, fra den stemning, som bærer barnets dans til den som lever op i de gamle koners dans, saadan som en kan se den ute i det frie i sydligere himmelstrøk. Aarsaken til at der ofte tales

om den i forbindelse med moralen er den rolle den spiller i menneskers *blomstringstid,* navnlig da for de unge piker i de aar, da møtet mellem mand og kvinde faar grundlæggende betydning for deres senere liv. At de da vil og maa møtes, er en given sak, og fra gammel tid har dansen her spillet en meget stor rolle. Ungdommens møte bliver i dansen indvævet i toner og bundet i rytme, det faar en form, en kan gjerne sige en stilisering, som ellers mangler. Dansen har imidlertid gjerne skullet overvaakes av mors øine og finde sted i hjemmet, dersom hjemmet havde leilighet til at overvaake sine døtres liv. Nu er det merkelige skeet, at de unge damer har erklæret sig uavhængige ogsaa paa dette omraade, de gaar ut og danser uten moderligt tilsyn, ikke at tale om det faderlige, som for længe siden er blevet en saga blot. Direkte moralsk betydning har tingen ikke, likesaalidt som turerne i Nordmarken uten papa og mama, men det kræver en ny og mer gjennemført moralsk holdning. Jeg dømmer ikke kvindernes nye stilling, jeg siger bare at den koster noget og at jeg ikke er sikker paa, at den næste slegt blir saa villig til at betale prisen som den nulevende.

I disse forskyvninger kan vi se indflydelsen av det sociale element paa moralen, den blir noget ændret under nye sociale forhold, og hvergang ændringen gaar for sig, ser man tydeligere end ellers, hvordan moralen i sin rot er personlig, ut fra samvittighetsdommen skaper moralen sig sociale uttryk, love, institutioner og sædvaner, som aldeles ikke er moralen selv men uttryk for dens væsen under visse samfundsforhold. Som moralen tidligere har skapt sig former i overensstemmelse med ældre samfundsopfatning, saa holder den nu paa med at skape sig former *overensstemmende med nyere samfundsopfatning.* Om disse nye former blir saa meget forskjellige fra de gamle som enkelte tror kan være uvist, for øieblikket lider vort samfund her som ellers av mangel paa form. En kan se det paa forholdet mellem mand og kvinde, en kan ogsaa se det paa forholdet til vore love. Vi har, saavidt jeg kan se omlagt vort retssystem meget sterkt i socialiserende retning i den sidste mandsalder, det er uttryk for en ny social samvittighet og der er bygget meget godt op, men det har gaat en smule fort, bevidsthet om ret og uret har ikke rigtig kunnet følge med. Vi har f. eks. faat brennevinsforbudslov, men der sitter i os en moralbevidsthet, som ser mandighetens væsen i at kunne taale koldt staal og selv at vite sit maal. Og det bør ikke være skjult for nogen iagttager, at denne avstand

mellem lov og samvittighet volder store vanskeligheter. Det er likedan paa det militære omraade. Der har vi faat de saakaldte *militærnegtere,* de unge mennesker i vernepliktsalderen, som ikke vil bære vaaben. Aarsaken til deres negtelse kan være forskjellig, men det dypeste og vanskeligste ved saken er den *nye samvittighet.* Den kan enten være knyttet til en klasse, som har eneret til at eksistere og derfor *eneret til at bære vaaben,* vi andre skal være vaabenløse, fordi vi misbruker dem. Og den kan være *nyttet til menneskeheten* til forskjel fra nationalstaten eller folket, som jo nu i lang tid har indeholdt næsten alle vore kulturværdier. Begge slags samvittighet forekommer, og det er vel tydelig nok, hvad slags begivenheter og sociale forhold de staar i forbindelse med. Hvorvidt det nye vil føre til, at *kulturværdierne løses fra nationalstaten,* skal jeg ikke uttale mig om men der er vel stor sandsynlighet for, at der ialfald vil ske en *omlægning av nationalfølelsen* og i forbindelse dermed en betydelig ændring i den nationale æresfølelse, som vil gjøre det lettere at opretholde en fredelig forbindelse mellem folkene i fremtiden.

Vanskeligere er det med *klassemoralen.* Ti det er tydelig, at den indsnevrer omraadet for samvittigheten. Lettest har vi for at se dette, naar det gjælder en klasse, hvis økonomiske interesser er meget forskjellig fra vore, eller en stand, hvis kulturidealer er helt andre end vore. Ti klassemoralen opstaar ved en sammenfiltring av disse ting med samvittigheten, samvittigheten faar sit indhold, sit jordiske stof fra dem. Allikevel kan den virke kraftig og skapende, revolutionerende eller byggende paa grund av sin egen indre kraft. Utvilsomt forbinder ogsaa saavel klimatiske forhold som andre naturbetingelser for meneskets liv sig med dets moral, og en fælles national historie eller aarhundreders byhistorie gir bestandig en vis fælles farve til moralen i landet eller byen. Bergen og Trondhjem, Stavanger og Arendal har maaske en særegen moral, men neppe Kristiania, dertil har byen vokset for hurtigt. Den har ikke magtet at grundfæste et eiendommeligt moralsk syn i sine børn, fordi flokkens samhold blev sprængt ved ny og atter ny indvandring, hvergang en fællesmoral vilde til at avleire sig i livsgrunden. Det eneste man kanske kan finde av eiendommeligt for Kristiania i forhold til det øvrige norske land er ikke en egen moral men et eget kritisk prøvende temperament med æstetisk overlys, som søker at harmonisere det hele, en kjølig skepsis, som har sit motstykke i sansen for musik.

Men dette er ikke noget særligt for Kristiania, det findes vist i alle nyere større byer, baade i Kjøbenhavn og i Berlin. Ellers er de fleste av os født i den lille by eller paa landet og har det dypeste i vort moralske væsen derfra. Kristiania er en *ufærdig by,* ogsaa i moralsk henseende, den er kanske rettere sagt en samling av mindre stæder med noget forskjellig moral og sæder. Grunddragene i byens moralske liv finder man igjen rundt om i vort land, og det er ugrundet, naar andre byer og bygder føler sig retfærdige paa synderindens bekostning. Saavidt mit kjendskap til tingene strækker sig, er der liten grund til en saadan retfærdighetsfølelse, byens brøst er de samme som ellers findes. Muligens dog med en undtagelse, nemlig den, at den før omtalte ændring i moralformerne er noget mer synlig her end andensteds i vort land, og at derfor kaldet til sterkere personlig moral er tydeligere her, det er de der nu lever, som skal forme Kristianiamoralen. Vi skal *ut fra det bedste vi vet,* give skikkelse til sedvaner, love og institutioner her i byen.

Den gamle borgerlige moral, som knytter sig til familen og staar fremmed for det større samfund er ikke utdød. Den indeholder en rigdom av tilskyndelser og moralstof, som altid vil have sin betydning. Og det er fuldt berettiget, at der siges fra, naar den er i fare. Men det sociale moralelement, som i øieblikket, kanske vi kan sige i nutiden gjør sig sterkest gjældende er det videre og *større samfunds moral.* Tidligere opfattedes dette videre samfund gjerne i *patriarkatets* form. Nu synes stundom matriarkatet at dukke op som samfundets moralideal, ingen av dem vil vinde, det de nye samfundsidealer har sin virkelige grundvold i den samvittighetsbestemte personlighet, og derfor i likestillingen av individerne. Jeg antar, at det er dette, som ligger under den moralændring, som alle kan merke. Alle merker det glidende, og de alvorligste frykter det, de spør, hvor det bærer hen. Men opgaven er ikke at fæste sit blik paa en naturforandring, som fører os andensteds hen end der hvor vi før har bodd. Opgaven er at gripe aktivt ind i tingen og skape det nye samfund efter det bedste, vi kan se for os. Ut av det inderste i os stiger moralen frem, den vil ikke nøies med løsrevne stemninger og ufruktbare enkelte handlinger, den vil mindst av alt sige nei til livet omkring os. Den vil tvertom *sætte noget ind i dette liv.* Derfor maa den være socialt rettet og dens kjerne vise sig i daadskraft, ikke i ord men i gjerninger. Den *negative* moral har sin betydning, fordi den sigter paa at frembringe anger, «ved

loven kommer syndens erkjendelse», og angeren vet vi maa til for at frigjøre os fra vor egen natur og vor egen fortid. Men det positivt byggende er hovedsaken ved moralen, derfor blir ogsaa den anger skjev, som bare knytter sig til kritiken over det som er gjort og som helst skulde være ugjort. En vaaken samvittighet *anker langt mere over det, som er forsømt* end over det, som er forfeilet under utførelsen.

Askesen eller forsagelsen, som det heter i det religiøse sprog blir ikke avskaffet, naar moralen blir aktiv og villende, men den blir ikke længer fortjenstlig i sig selv, men blir led i vor sociale holdning. Det kan under visse forhold blive plikt at dæmpe livsglæden av hensyn til andre, som har mindre av den end jeg. Og det kan navnlig være nødvendig at indskrænke sit eget forbruk forat kunne øke andres forbruk. Om luksus vil jeg nødig tale, ti ingen av os vet rigtig længer, hvad det er for noget, men siden vi alle er blevet saa meget fattigere i løbet av de sidste 7 aar, og siden der endnu ikke er at se nogen ende paa nedgangen, maa det utvilsomt være socialt rigtig at gi avkald til fordel for vor næste. Forsagelsen har sin plads, men den ligger *til siden* av det, moralen egentlig sigter mot.

Ti moralens egentlige væsen er *den aktive retning utad,* den søker at sætte ind i verden, det bedste vi vet, dens væsen er daadskraft og indgripen i den virkelige verden, navnlig den sociale verden omkring os. *Jens Gleditsch.*

SADHU SUNDAR SINGH

Den mand, der skal fortælles om, er en indisk kristen paa to og tredive aar. Han har forhaabentlig mange aar endnu at leve og arbejde i, og tiden er derfor ikke kommet til at skrive hans biografi. Men Sundar Singh er et levende udtryk for meget af det, man trænger til at kende og forstaa for at kunne være med i Guds riges arbejde i Indien, naar det da ikke er med aanden alene, man vil være med, men ogsaa med forstanden. Og det er ikke blot den kristne missions venner og medarbejdere, der har brug for kendskab og forstaaelse af denne slags; alle, der paa mere end overfladisk telegramvis ønsker at følge med i, hvad der gærer og stræber og kæmper i Indiens folkeliv, trænger ogsaa til det.

En lille levnedsskildring af denne mand, skrevet af en engelsk missionærhustru i Indien, er utkommet paa dansk under titlen «*Sadhu Sundar Singh*». Den har sine iøjnefaldende mangler; men den giver en del af de oplysninger, der behøves. En engelsk bog, som en englænder og en inder i fællesskab er ansvarlige for — *Streeter and Appasamy: The Sadhu* — bestaar mere bestemt af oplysninger og studier, der sigter paa at kaste lys over de sjælelige og religiøse ejendommeligheder, som vi møder hos denne mand, ejendommeligheder som det er værd at lære at kende, baade for bedre at kunne forstaa inderne — især da indiske kristne — og for at vinde en dybere indsigt i Kristi evangeliums rigdom.

Af de tre ord, der bruges til benævnelse af manden, er kun det midterste egennavn. Det første ord, *sadhu*, er en almindelig indisk betegnelse for hjemløse, omvandrende helligmænd, hvoraf Indien har saa mange. *Sadhu* («mild») og *sannyasi* («forsager») anvendes uden nogen anden forskel end den, at det ene udtryk er mere gængs i visse dele af landet end det andet. Kristne sadhuer og sannyasier har der ikke været mange af hidtil i Indien. Men der er ingen grund til at være betænkelig ved at tale om en kristen sadhu. Der er vist heller ikke den ringeste tilbøjelighed blandt hinduerne til at se skævt til en kristen, der lader sig

kalde med dette navn og gaar klædt paa almindelig sadhu-vis. De synes slet ikke, at han derved prøver paa at sejle under falsk flag.

Singh, det sidste ord i navnet, er den titel, der føjes til mandsnavne indenfor en bestemt gruppe af befolkningen i det nordvestlige Indien, de folk der kaldes *sikh'erne*. De begyndte for nogen aarhundreder siden som en religiøs sekt, et forsøg paa at forene hinduisme og muhammedanisme. Efterhaanden blev de politiske og militære interesser iblandt medlemmerne af denne sekt større end de religiøse, og titlen *singh* («løve») kom i brug i sammenhæng med denne udvikling. Nu kan et mandsnavn iblandt sikh'erne vanskeligt tænkes udtalt uden tilføjelse af denne titel, i hvert fald naar man er udenfor den fortrolige tiltale og omtale blandt familiens egne medlemmer.

Sadhu Sundar Singhs personlige navn er altsaa *Sundar*. Det hænger sammen med et gammelt indisk ord, der betyder «skønhed». Paa Sundar Singh passer ordets oprindelige betydning godt. Men den slags ord er saa almindelige som egennavne, at det siger sig selv, at der ingen slutning kan drages fra navnet til personens væsen eller udseende.

Sundar Singh blev født i en velhavende sikh-familie i Panjab den 3. september 1889.

Hans mor, der døde, da han var fjorten aar gammel, maa have været en ejendommelig personlighed med en dybt religiøs sjæl, og med en karakter, hvis indflydelse mærkedes i hjemmet. Sundar Singh siger, at det er hans mor, han staar i gæld til for de dybeste religiøse længsler i hans sjæl. Hun havde ingen lejlighed haft til at lære kristendommen at kende; men saadan ser han op til hende og føler sig i taknemmelighedsgæld til hende, ogsaa nu da han kender Kristus, at han under sit besøg i England sagde til ærkebiskoppen af Canterbury, at han var sikker paa at træffe sin mor i himlen; og hvis hun paa tværs af alle hans forventninger ikke skulde være der, vilde han bede Herren om tilladelse til at gaa ned og hente hende. Hvad ærkebiskoppen sagde til dette, er ikke berettet. Udtalelsen interesserer os bare som et vidnesbyrd om, hvorledes den kristne søn stadig ser paa sin afdøde mor, som ikke havde faaet det lys og den hjælp fra Gud, som har gjort ham til det, han er.

Han voksede op i et hjem, hvor han havde tid og frihed til at

læse alt, hvad hans lyst stod til. Han skulde ikke, som saa mange smaadrenge i Indien, hjælpe med til familiens underhold, saa snart han havde kræfter til at gøre en smule arbejde, der kunde tjenes lidt ved. Og det kan nok være, han læste. Inden han var seksten aar gammel, var han ikke blot vel bevandret i sikh'ernes hellige bog, der hedder *Granth;* men han havde ogsaa grundigt gennempløjet Koranen, og han havde, med saa god lærervejledning som stod til hans raadighed, læst forskellige af hinduernes ansete religiøse eller religions-filosofiske skrifter, *Upanishad*,erne. I Indien er en saadan læse-iver overfor den slags bøger ikke noget uhørt hos en opvoksende dreng; men hvad Sundar Singh præsterede i denne retning var dog vist langt ud over det almindelige.

Biblen havde han ikke meget kendskab til. Han gik en tid i en amerikansk missionsskole, hvor Biblen regelmæssigt blev læst og brugt, ogsaa i undervisningen. Men han følte sig frastødt af de kristnes hellige bog. Det var ikke saa meget, fordi han havde noget at indvende mod de religiøse tanker og idealer, han der mødte. Men det stod klart, at hvis han begyndte at følge den vej, Biblen pegede paa, maatte han forlade sine fædres religion. Og den mulighed var ham ikke blot smærtelig, fordi den vilde betyde et brud mellem ham og hans hjem; den var oprørende, fordi troskab mod slægten og slægtens bedste traditioner stod for ham som det største og det helligste, han kendte. Det var saadanne følelser, der fik ham til at slaa sig sammen med nogle jævnaldrende drenge om at foranstalte et højtideligt baalfærd, hvor de brændte en Bibel. Da var han omtrent femten aar gammel.

Men kort efter denne eftertrykkelige fordømmelse af Biblen skete der en radikal forandring i hans liv, som helt forandrede hans syn paa Biblens vej.

Han var ikke blot meget optaget af religiøs læsning, han blev ogsaa mere og mere personlig optaget af religiøse spørsmaal. Han savnede fred i sin sjæl, siger han. Hvad han beskriver med ordet «fred», er hvad der i aarhundreder har været hinduernes dybeste aandelige længsel og har været bestemmende for deres mest utrættelige religiøse søgen. Ikke hos alle hinduer naturligvis; men hos alle dem, i hvem det religiøse spørsmaal berører noget dybere end tankeinteresser. Jo mere Sundar Singh følte sin trang til fred og søgte efter tilfredsstillelse, des tættere syntes

han mørket blev, og des tungere blev den byrde, som savnet lagde paa ham.

Saadan kunde han ikke holde ud at blive ved at leve. Den 18. december 1904 stod han op om morgenen klokken tre, fortæller han, og sagde til sig selv og til Gud, at hvis han ikke fandt fred inden klokken fem, vilde han gaa ud og lægge sig ned paa jernbaneskinnerne tæt ved hans hjem; som han havde det, kunde det ikke blive ved. Klokken var næsten blevet fem, inden hjælpen kom. Saa saa han pludseligt i stuen i et klart lys en skikkelse, som han ikke var i tvivl om var Jesus. Og fra den skikkelse kom der ord til ham, der forsikrede ham, at hvad han søgte var rede, han skulde bare tage imod det. Det var ikke noget drømmesyn, erklærer han med stor bestemthed, og heller ikke nogen henrykkelses-oplevelse. Det hele var saa sikkert og saa ligetil, at der hverken dengang eller senere har kunnet komme noget spørsmaal op i ham om virkeligheden af det, der skete. Og freden, som han havde længtes efter og næsten var blevet træt af at søge, kom med det samme. Den er blevet stærkere senere; men begyndelsen skete i den morgentime, og tiden derefter har vist, at der var virkekraft i det, der da begyndte. Fred har været grundtonen i hans liv bestandig siden.

Han fortalte sin fader om den store forandring, der var foregaaet med ham, og at han nu vilde følge Kristus. Faderen slog det hen som en sær ide, sønnen paa en eller anden maade havde faaet. «Jeg husker nok», sagde han, «hvordan du for ikke ret længe siden var med til at brænde de kristnes bibel!»

Men efterhaanden gik det op for ham, at sønnen virkelig for fuldt alvor mente, hvad han havde sagt. Saa begyndte faderen og en broder, der var hjemme, at forsøge paa alle de maader de kunde udtænke, at faa ham bort fra, hvad der forekom dem at være lige saa forrykt, som det var ulykkesbringende. De fik en onkel, som havde stor indflydelse paa Sundar, til at komme og hjælpe dem i deres bestræbelser for at overtale ham. De lokkede og de truede; men hvad de end gjorde, og hvor meget de end tog tiden til hjælp, kunde drengen dog ikke bringes paa andre tanker. Han holdt fast ved sit: af Kristus havde han faaet fred, og ham vilde han følge.

Saa blev han vist bort hjemme fra. Skandalen for familien kunde ikke undgaas, naar en søn gik hen og blev kristen; men rent uudholdeligt vilde det blive, hvis denne halstarrige dreng blev i hjemmet.

Sundar Singh var ikke i tvivl om, at han skulde et sted hen, hvor han kunde blive døbt. Det var til Simla han fandt vej, det sted oppe i Himalaybjergene, som er vicekongens regjeringssæde i de varme maaneder af aaret. Der blev han døbt af en anglikansk missionær paa sin 16-aarige fødselsdag, den 3. september 1905.

Saa snart han var døbt, tog han sadhu-dragten paa; saadan var det, han nu herefter vilde følge og tjene Kristus. Sadhudragten bestaar blandt alle religionsbekendere i Indien af orangefarvet bomuldstøj. I Nord-Indien, hvor det kan være meget koldt, bæres dette tøj som en fodsid kofte, indenfor hvilken der saa, eftersom det findes nødvendigt, kan bæres varmere undertøj. Dertil kommer et smalt stykke tøj af samme slags, der bæres som et langsjal over skuldrene, og en turban ogsaa af samme farve. Fodbeklædning hører der ikke til; Sadhu Sundar Singh gaar med bare fødder ogsaa i sneen højt oppe paa Himalaya. Et uldent tæppe tages med til brug i de kolde nætter, som ikke altid tilbringes under tag.

Naar Sundar Singh valgte sadhu-livet, skyldtes det allerførst, siger han, hans moders indflydelse. Skønt hun hørte til i et velstaaende hjem, havde hun faaet sin søn til at se paa sadhu-vejen som den bedste, der fandtes; der trivedes helligheden bedst, og der voksede velsignelsen rigest. Det var ikke kristendommen, der havde givet ham dette ideal. Men nu da han havde fundet sit livs faste grundvold i Kristus, forekom det ham endnu mere naturligt og rigtigt, at han skulde vi sig til et saadant liv. Der var to ting, det nu gjaldt om for ham: at komme til at ligne Kristus og at kunne tjene Kristus.

Og dette dobbeltønske drev ham i samme retning, hvor hans moders ord og indflydelse havde peget.

I de næste par aar mødtes han ikke saa sjældent med en yngre amerikansk missionær, som ogsaa havde følt sig drevet ind paa sadhu-vejen. Hos ham var det europæiske forbilleder, der havde virket i denne retning; han vilde være af den hellige Frants's smaa brødre. Han foreslog Sundar Singh, at de skulde danne en indisk, evangelisk franciskanerorden. Men det vilde Sundar Singh ikke være med til; han troede ikke — og tror stadig ikke —, at det er af ordensregler og ordensløfter, at mennesker skal bindes til sadhu-livet. Noget egentligt samarbejde kom der ikke i stand

imellem dem. Hver gik sin vej, men deres vej mødtes i de første aar, naar de gik omkring og hjalp de pestsyge og andre lidende og forkomne.

De lukkede nabolande virkede lige fra begyndelsen dragende paa den unge kristne sadhu. Som inder og i sadhu-dragten kunde han færdes, hvor ingen europæisk missionær fik adgang. For sadhuen var dørene ikke lukket. Men han maatte være belavet paa, at modstanden vilde vise sig ogsaa overfor ham, naar det opdagedes, at han var en kristen missionær. Han besøgte baade Balutchistan og Afghanistan.

I 1908 tog han første gang til Tibet. Det er et vanskeligt land at komme til. Man skal over høje og i adskillige tilfælde farlige passer i Himalayabjærgene for at naa op til «jordens tagryg», som Tibet sommetider kaldes. Det er kun en del af aaret, det overhovedet er muligt at færdes ad de bjærgstier. Men Sundar Singh har i aarene efter 1908 med ganske enkelte undtagelser regelmæssigt brugt halvdelen af hvert aar til at besøge Tibet, mens han den øvrige del af aaret har gaaet omkring paa de sydlige skraaninger af Himalaya og nede ved foden af bjærgene.

Naar han valgte Tibet til sin arbejdsmark, var det fordi det var et land, hvor ingen andre missionærer kunde komme ind. Vanskelighederne ved at komme derind, og farerne, som han maatte være belavet paa, naar han gik omkring og prædikede Kristi evangelium inde i det lukkede land, var ikke noget, der skræmte ham; det drog ham stærkere dertil. At ligne Kristus og at tjene Kristus er ikke muligt uden lidelse, forstod han. Han vidste, at der ikke forlangtes selvplage af ham. Men den lidelse, der kom, naar han prøvede at følge Jesus efter, den vilde han glæde sig ved og ikke være bange for.

En del af aarene 1909 og 1910 tilbragte han i en anglikansk præsteskole i Lahore. Biskoppen ønskede, han skulde have den uddannelse, der var nødvendig for, at han kunde blive ordineret. Men Sundar Singh følte sig ikke hjemme i præsteskolen. Igennem sine egne oplevelser var han blevet ført til at lægge stærkt eftertryk paa, at religion har ikke at gøre med hovedet men med hjertet. Bibelbogen og naturens bog var de eneste to bøger, han rigtig fandt noget i. Og saa var livet i saadan en skole ham altfor tamt og hverdagsagtigt. Resultatet blev, at biskoppen og skolens forstander gav ham lov til at gaa tilbage igen til det liv, som de var enige med ham i at Gud havde kaldet ham til, og hvor de var villige til at tro at han bedst kunde tjene Herren.

Saa optog han igen sine aarlige vandringer op til Tibet og rundt derinde i lamaernes land. Og mange mærkelige oplevelser har han haft paa de missionsrejser, oplevelser baade af farer, der kunde koste livet, og af hjælp, hvor Gud kom ham næsten haandgribeligt nær.

Han fortæller om, hvorledes han et sted i Tibet blev grebet og dømt til døden, fordi han prædikede kristendommen. Han blev kastet ned i en dyb, tør brønd, hvor mange andre dødsdømte havde mistet livet, baade kort før og længe før. En lem over aabningen blev lukket med laas, da han var styrtet ned i brønden. I faldet kom hans ene arm til skade; han mente, den var brækket. Den smærte, som dette voldte, i forening med de rædsomme omgivelser, hvori han laa, fuldt af menneskeben, og med døde menneskekroppe i alle grader af opløsning, gjorde de næste to dage til en forfærdelig lidelsestid. Kræfterne svandt; ogsaa i sjælen følte han sig tung og træt. Han var hverken bange eller ulykkelig ved tanken om at skulle dø. Men han blev alligevel ved at bede Gud om, at han maatte komme tilbage til friheden og til mennesker igjen, hvis han kunde være til hjælp og velsignelse for nogen. Mens han bad saadan efter at have ligget dernede i to dage, hørte han nøglen blive drejet om og lemmen blive lukket op. Et reb kom ned til ham med en løkke ved den nederste ende, og der blev sagt til ham oppe fra aabningen, at han skulde sætte foden i løkken og holde sig fast i rebet. Det gjorde han, og han blev trukket op. Der stod en skikkelse deroppe; men det var saa mørkt, at han ikke kunde se den tydeligt. Den der stod der og havde trukket ham op, rørte ved den daarlige arm, og armen blev rask med det samme. Næste dag begyndte han at prædike igen der paa stedet og blev snart grebet og bragt hen til den lama, der havde dømt ham til døden. Denne blev rasende over, at nogen havde vovet at hjælpe den dødsdømte ud af brønden. Men hans omgivelser fik overbevist ham om, at den eneste nøgle, der kunde lukke den laas op, hang ved hans bælte og havde været der hele tiden. Saa skønnede han, at det maatte være en mægtig Gud, der havde hjulpet den dødsdømte ud, og med saadan en Gud kunde det ikke nytte at indlade sig i kamp. Men Sundar Singh skulde straks fjerne sig fra de egne og maatte ikke vise sig der igen.

Dette er bare et enkelt eksempel paa farerne og udfrielserne, som Sundar Singh fortæller om at han har oplevet i Tibet. Og der er mange andre underlige ting, han har mødt, foruden hvad

der saadan direkte berørte ham selv. Men det er altsammen noget, man kun faar at vide, naar man sidder alene med ham, eller i en ganske lille kreds. En dag, mens han var hos os i Bangalore, spurgte en af vore studenter ham ved en lejlighed, da vi alle sad sammen, om noget højst mærkeligt fra hans Tibet-oplevelser, som der havde været talt meget om. Sundar Singh svarede med et elskværdigt smil, at det troede han ikke var, hvad vi kunde have mest udbytte af at tale sammen om. Han ønsker ikke, at opmærksomheden skal samles om tegn og undere, og endnu mindre at den skal fæstes paa ham selv som en, der har haft interessante og ekstraordinære oplevelser. For ham er Guds indgriben ikke noget underligt eller overraskende. Han tænker ikke paa Gud som en, der bor langt borte i himlen, men som en, der er saa tæt ved paa alle sider, at det er den naturligste ting af verden ikke bare at regne med, at Gud er nær, men ogsaa at faa det at mærke. Vi kan ikke se Gud med vore øjne eller røre ved ham med vore hænder; der er et dække, der ligger imellem. Men dette dække er saa let og tyndt, at vi, naar anledningen er der, baade kan faa at mærke, at en haand rækkes ud til os, og kan komme til at kigge ind til Gud. Dette er ikke spekulationer eller teorier for ham; saadan lever han sit liv, og hvad vi kalder undere, er ikke andet, end hvad han stadig er belavet paa som bekræftelser paa, at Gud er saa nær og saa trofast og saa mægtig, som Kristus har givet os vished om.

I 1912, da han var i sit tre og tyvende aar, havde han en anden oplevelse, som han regner for en mærkedag i sit liv.

Evangelierne havde givet ham den overbevisning, at Jesu faste umiddelbart efter hans daab i Jordan var en oplevelse af indgribende betydning i frelserens liv. Derudfra vokste der op i ham et ønske, der efterhaanden modnedes til en beslutning, om ogsaa at faste i fyrretyve dage. Det var ikke, fordi han ønskede at være mærkeligere eller større end andre, men fordi det var ham om at gøre i alle stykker, hvor det var muligt, at komme til at ligne Jesus. Han lever ikke med øjnene rettet paa mennesker, sammenlignende sig selv med andre; det er paa sin frelser og herre, han har opmærksomheden rettet.

Han fandt saa et sted, hvor han gjorde regning paa at kunne være ubemærket og uforstyrret. Der samlede han fyrretyve smaasten som hjælp til at holde tal paa dagene; han vilde kaste en sten væk hver morgen ved solopgang, saa vidste han, naar der var gaaet fyrretyve dage. Han blev ikke færdig med det tids-

rum; legemlig udmattelse gjorde ham bevidstløs forinden. Hvorlænge han havde ligget saadan, vidste han ikke; men han var blevet fundet af nogen, der havde taget ham til et missionshospital, hvor de gav ham den fornødne pleje, saa han kom til kræfter igen.

Han siger ikke til andre, at de skal prøve en saadan fastetid; ingen skal efterligne ham. Men der er ingen tvivl hos ham om værdien i hans eget liv af den faste-oplevelse. Han nævner tre virkninger, som har betydet en varig aandelig berigelse. Hvad der var hos ham før av tvivl og uklarhed, er fra den tid af ganske forsvundet. Den fred, han fik, da Jesus første gang mødte ham, er siden fasten blevet mere rig og mere stadig. Og de henrykkelser, hvorigennem hans liv med Gud faar en ikke ringe del af sin næring, er blevet hyppigere og mere berigende.

Alt dette vil maaske hos nogle efterlade indtrykket af en overspændt sværmernatur, hvis dømmekraft man ikke faar tillid til, og hvis vidnesbyrd derfor ikke har megen vægt. Sikkert er det, at ingen, som lærer Sundar Singh personligt at kende, faar det indtryk af ham. Han er et menneske med en stor ballast af sund sans, hvori der er mange forfriskende stænk af humor. Og han er et menneske, der slet ikke ønsker at stille sig selv til skue; det er ikke sine egne oplevelser, han forkynder; det er ikke sig selv, han stiller frem som mønster; og det er ikke til ham mennesker skal knyttes. Omkvædet hos ham er stadigt at komme til at ligne Kristus og at kunne tjene Kristus. Han fortæller ikke, hvor mange der ved ham er blevet hjulpet til at tage imod Guds uudsigelige gave; det holder han sikkert slet ikke selv tal paa. Men man faar at vide, at der inde i det lukkede land nord for Himalayas toppe er adskillige, som er blevet døbt og nu gaar omkring der som Kristi vidner. Og man bliver jævnligt mindet om, at han ikke selv ønsker at døbe mennesker, naar der er andre, de kan blive døbt af. Han har saa tydeligt den samme frygt, som apostelen Paulus antyder (1. Kor. 1.14—17). Frygten for, at folk ved at blive døbt af ham skulde blive for stærkt knyttet til hans person. Derfor sagde Sundar Singh ogsaa nej til at døbe sin egen fader, da den stund kom, hvor denne ønskede ligesom sin søn at følge Kristus.

I begyndelsen av 1918 kom Sundar Singh til Sydindien og rejste rundt dernede i nogle maaneder. Det var sydindiske kristne,

der var blevet ved med at sende opfordringer og indbydelser saa længe, at han tilsidst gik ind paa at komme. Han havde den store vanskelighed i saa fjerne dele af Indien, at han kun kunde tale til mennesker ved hjælp af tolk. Det engelske sprog var han ikke tilstrækkeligt hjemme i til at kunne bruge det ved møder. Selv i enkelt-samtaler vilde han nødigt undvære en, som, naar han fandt det nødvendigt, kunde oversætte for ham.

Men til trods for den begrænsning, han saaledes maatte arbejde under, blev han til megen velsignelse rundt om i Sydindien. Det var ikke bare, at folk flokkedes om ham, fordi han var et særsyn. At der slet ingen overfladisk nysgerrighed var i folks interesse, tør man vel ikke paastaa. Men selv hvor der var noget af det med, var der vist tit adskillige, som gik dybere, ogsaa naar hinduerne kom sammen for at høre og se ham; for det gjorde de næsten lige saa ivrigt som de Kristne. Vi havde ham boende hos os nogle dage i Bangalore i vor præsteskole, og det var baade for lærere og studenter en oplevelse, som vi vist allesammen blev rigere af. Vi mærkede alle, at vi havde at gøre med en, som levede Gud nær, og for hvem det at ligne Kristus var noget mere end et stort ideal, der kan tales smukt om.

I begyndelsen af 1920 tog han ud paa en lang rejse, hvor han besøgte England, Amerika og Australien. Tiden i Sydindien havde tvunget ham til at lære saa meget engelsk og til at bruge det saa meget, at der ikke i sproglig henseende var nogen stor vanskelighed for ham ved at tale ved møder og med mennesker i de engelske dele af verden.

Somme af hans venner fandt det ikke helt let at glæde sig over, at han skulde ud paa denne rejse. Det var uundgaaeligt, at han vilde blive genstand for saa megen opmerksomhed, at man nok kunde blive ængstelig for, om han vilde komme helt uskadt ud af en saadan ildprøve. Det maa maaske helst siges med det samme, at saavidt man kan skønne, er han kommet tilbage ganske den samme som han var, da han rejste fra Indien. Han synes ikke at være mere optaget af, hvad mennesker mener om ham, og han var straks rede igen til at gaa op til sin afsides, vanskelige missionsmark i Tibet.

Selv nævnte han tre grunde til, at han havde sagt ja til at besøge vesterlandene. Han ønskede at se med egne øjne om det virkeligt var sandt, hvad han ikke saa sjældent havde hørt i Indien, at Europa og Amerika er gaaet saadan op i det materielle, at der egentligt ikke er noget religiøst og moralsk liv mere. Han

vilde gerne have lejlighed til at blive personligt bekendt med troende kristne mennesker i vesten; for at der fandtes nogle saadanne, var han ikke i tvivl om. Og saa ønskede han ogsaa der at blive i stand til at vidne om Kristi kraft.

Det er kun i England jeg personligt har haft lejlighed til at mærke lidt af, hvad indtryk den indiske kristne Sadhu gjorde paa folk.

Naturligvis var der mange, der ikke naaede længere end til den usædvanlige yderside. Han gik omkring i den samme dragt som i Indien. Fordi nogle af hans venner ønskede det, begyndte han at bruge sandaler, selv om han smilte ad den tanke, at kulden i England skulde gøre det nødvendigt for ham at have noget paa fødderne, naar han stadigt havde gaaet barfodet i Himalayas sne og inde i Tibet. Ikke saa sjældent tog han en regnfrakke over sin sadhu-kofte for ikke at vække saa megen opsigt, naar han færdedes paa gaderne.

Det eneste, der ellers blev lagt mærke til i hans almindelige færd som noget sadhu-agtigt, var hans ukendskab til brugen og værdien af penge. En sadhu har intet med penge at gøre. Da Sundar Singh var i Sydindien maatte hans venner besørge jernbanebilletter, og hvad der ellers skulde gives penge ud til. Inden han rejste af sted til England, var der somme, der sagde til ham, at i Europa og Amerika kunde man ingen vegne komme, hvis man ikke gik omkring med penge. Det vilde han ikke tro; det kom for ham ind under spørsmaalet, om Gud da ikke er den samme i Europa som i Indien. Han fik heller ingen vanskeligheder paa det punkt. Hans fader, som netop paa den tid, paavirket af alt, hvad han havde set og hørt af sønnens kristendom, havde bestemt, at han ogsaa vilde høre Kristus til, købte billetten for ham til England. Og skridt for skridt paa vejen var der venner, som var rede til at tage sig af den slags ting for ham. Sommetider kom det maaske nok til at koste lidt mere, end det havde behøvet, fordi han ikke regnede tilstrækkelig med saadant noget som at det er meget dyrere at tage en automobil end at køre med sporvogn. Han bildte sig ikke ind at være mere hellig eller aandelig, fordi han ikke selv gav penge ud, men lod andre besørge det for sig. Men han blev ikke skuffet i sin forventning om, at det ogsaa blandt de travle pengemennesker i vesten vilde være muligt at blive ved at leve saadan, som Gud havde ledet ham til at leve i Indien.

Men alt dette havde kun med ydersiden at gøre. Alle de, der

hørte ham tale eller fik lejlighed til at lære ham personligt at kende, fik ganske det samme indtryk af ham, som vi gjorde i Sydindien: en rig sjæl, hvor enfold og klogskab gaar saa udmærket sammen, fordi de har deres fælles midtpunkt i den Kristus, som er mandens liv. Der er aabenbart mange i England, som igennem Sundar Singh har faaet et nyt, stærkt indtryk af Kristi evangeliums virkelighed, samtidigt med at alt det ejendommelig indiske hos ham gav dem ny interesse baade for Indien og inderne i almindelighed, og særligt ogsaa for den kristne mission og den kristne kirke i Indien. Man forstod tydeligere end før, at der, naar Indiens aandelige kræfter kommer i den store mesters hænder, derfra kan ventes bidrag til Kristi kirkes udvikling og indflydelse, som ogsaa andre dele af verden vil være med at takke Gud for.

Sundar Singh kunde vel ikke lige med det samme klare sig alle de indtryk, som han bragte med tilbage til Indien fra den rejse. Men tre ting nævnte han til venner i England, inden han rejste derfra. Han følte stærkt manglen paa stilhed i England. Det var ikke den ydre støj og travlhed i London, han tænkte paa; men han syntes, at der iblandt dem, der vilde høre Kristus til, var altfor lidt sans for trangen til den stilhed og samlethed, som han er vis paa er nødvendig, for at aandelig indsigt og varig sjælefred skal kunne trives. Dermed hang det vel sammen, naar han, som et andet punkt, udtalte sin overbevisning om, at der i England trænges til kristne missionærer fra Indien; Gud har givet inderne noget, som Europa trænger til at lære. Men lige saa stærkt betonede han nødvendigheden af, at der skal sendes kristne missionærer fra Europa til Indien; Gud har ogsaa givet Kristi kirke i Europa noget, som inderne trænger til at faa del i.

Nu er der nok planlagt et nyt besøg af Sundar Singh i Europa. Der bliver ved at være fare forbundet med en saadan mands rejsen rundt i disse fremmede lande. Men der bliver vist ogsaa ved at være mulighed for, at der kan komme velsignelse ud deraf; menesker kan faa et frisk, levende indtryk af Kristus, og de kan faa mere lyst og mod til at være med i Kristi gerning ogsaa i Indien. De, der øjner baade det farlige og det velsignede i de muligheder, som her aabner sig, vil være med til at bede om, at farerne maa blive afvendt, og at de muligheder, der er velsignelser i, maa blive til virkelighed.

Det er ikke underligt, om man her i vesten og norden synes, at der er adskilligt hos Sundar Singh, der gør et fremmed indtryk. Der er meget hos ham, der hænger sammen med indiske ejendommeligheder, hvor eftertrykket og udtryksmaaden bliver anderledes end hos os. Men saadan bør det jo være, hvis Kristuslivet rigtig skal kunne kendes af folk i Indien som noget ægte og værdifuldt. Ligesaa vigtigt som det er, at aandslivet i Danmark skal være dansk, ligesaa meget gælder det da om, at det i Indien bliver indisk. Noget af det, der gør at folk i Indien saadan kendes ved Sadhu Sundar Singh som en af deres egne, skal der her i al korthed gøres opmærksom paa til slut. Naar man faar øje for det, hjælpes man til igennem Sundar Singh at forstaa inderne bedre og at skimte lidt af, hvad man tør vente sig af kristendommen i Indien.

Det, der allerførst falder i øjnene, er hans sadhu-liv. Det mærkes alle vegne derude, ogsaa overfor Sundar Singh, hvor dyb rod denne form for religiøst liv og arbejde har i folks bevidsthed. I den skikkelse kender man straks den religiøse lærer. At verdens-forsagelsen, som vi møder den i Indiens religiøse historie, har sider, der ikke passer sammen med aanden i Kristi evangelium, er let nok at se. Det mærkes ogsaa paa Sundar Singh, at der er en ny aand bagved de gamle former. Han vil ikke have indiske kristne til at tænke, at det kun er ad den vej, han følger, det Kristus-lignende og det Kristus-tjenende liv kan leves. Formen kan være forskellig, siger han; men sindet skal være det samme. Det er ikke noget syndigt eller ukristeligt at have et godt og lykkeligt hjem. Men saa skal hjemmet og alt, hvad der deri skaber lykke og glæde, ogsaa stilles helt til Herrens raadighed. Selvfornægtelse er den fælles lov for alle, som vil følge Kristus; at sige nej til sig selv og at give Kristus førstepladsen i alle ting er ikke sadhu-sind alene, men kristen-sind. Sundar Singh er en kristen sadhu.

Noget ejendommeligt finder vi ogsaa i formen for hans kristendomsforkyndelse. Det er ikke forklaringer og argumenter, man møder i hans taler, hvoraf adskillige er blevet trykt i Indien. Det er, hvad der findes deri af lignelser, der gør mest indtryk. Han taler meget i billeder. Derved bliver sandheden anskueliggjort, og saaledes paa een gang baade forklaret og anbefalet. Hans billeder har den samme betydning og en ganske lignende karakter som lignelserne i Jesu forkyndelse af Guds rige. Sundar Singhs billedtale har den samme friskhed over sig og den

samme nære berøring med den virkelighed, tilhørerne kender, som Jesu lignelser. — Folk spørger ham, hvorfor Gud dog skulde behøve at blive menneske for at faa sine frelsestanker udført i verden; han er jo alle steder og kan derfor ikke have nødig at tage bolig i en enkelt menneskeskikkelse. Saa svarer Sundar Singh med et billede. Han skulde over en bjærgstrøm; en mand hjalp ham til at faa fat i et stort vandskind, der blev fyldt med luft; og siddende derpaa kom han over bjærgstrømmen. Luften var jo alle vegne; men saa længe den kun var alle vegne, kunde den ikke give ham den hjælp, han trængte til. — En konge finder det urimeligt, at Gud i menneskeskikkelse skulde behøve at leve og dø for at hjælpe mennesker; han kunde jo bare sige et ord, saa vilde det ske, som han ønskede. Men kongen faar lejlighed til selv at vise, hvordan han glemmer at give andre befaling til at hjælpe, da han mener, at han lille søn er i livsfare. Faderhjærtet driver ham til selv at gøre det besværlige og farlige, der behøves for at hjælpe den, hans hjærte hænger ved. — Af den slags billedtale er Sundar Singhs prædikener fulde, og saadan er det, Indiens religiøse lærere alle dage har stræbt at forklare og at anbefale, hvad de havde paa sinde.

I hele livsbetoningen hos Sundar Singh møder vi igen det indiske.

Han lægger megen vægt paa lidelsens værdi. Det er ikke asketisk selvplageri, der derigennem lægger sig for dagen. Han mener ikke, at materien er noget ondt og urent, som skal bekæmpes; og han ser ikke paa lidelsen som noget fortjenstfuldt, noget der lægger til paa indtægtssiden i et regnskab. Men han betoner stadigt forskellen mellem ufrivillig og frivillig lidelse. Det er kun den frivillige lidelse, der kan komme til at ligne Kristi lidelse; og det er hos Kristus, han har lært, at lidelsen er baade barnesindets og tjenersindets vej. Den, der i Himalayabjærgenes kulde ikke vilde være med til at hjælpe en, der laa lidt fra vejen, saa forkommen, at han var mere end halvdød, var ikke i stand til at holde sig selv varm, men døde paa vejen af kulde. Den, der sled og slæbte for at faa den forfrosne med, reddede baade sit eget liv og den andens. «Den, som vil frelse sit liv, skal miste det; men den, som vil miste sit liv for min skyld, skal bjærge det».

Fred er for Sundar Singh grundværdien i livet, den sætter han over alt andet. At eje den er at have fundet løsningen paa livets

gaade og nøglen, som lukker op til en glæde og en kraft, der aldrig slipper op.

Bøn og betragtning gives der en stor plads i hans liv. At bruge megen tid dertil er for inderne noget langt mere naturligt end for de fleste af os her i vesterland.

Sundar Singh har ingen ydre regler eller mekaniske ordninger paa dette punkt, som ikke kan lempes efter forandrede forhold. Men naar han talte om, at han savnede stilhed i England, var det fordi stilheden og det at være ene betyder saa meget for ham i hans liv med Gud.

Henrykkelsen blev nævnt ovenfor som noget, der især siden fasteoplevelsen har spillet en stor rolle i hans daglige liv. Det kommer for det meste efter bøn og kan undertiden vare i timevis, siger han. Men det kommer aldrig og forstyrrer aftaler eller arbejdsplaner. «Profeternes aander er profeterne underdanige». Han havde, inden han blev kristen, givet sig af med de indiske sjæleøvelser, der kendes under fællesnavnet «Yoga». De øvelser kunde ogsaa føre til en slags ekstase. Men han erklærer, at der er en afgørende forskel mellem det, han den gang kendte, og det, han nu oplever som kristen. Naar Yoga-øvelserne førte ham ud over bevidsthedens grænser, fulgte der altid en slappelse efter, ogsaa en følelse af legemlig træthed. Men de henrykkelser, han nu kender, følges altid af en følelse af forfriskelse, baade legemlig og sjælelig. Henrykkelsen tager ham ind i Guds himmel, ind paa den anden side af det tynde forhæng, som ellers skjuler Gud. Og derinde faar han, ikke igennem ord han hører, men igennem billeder han ser, meget af det, han har brug for i sine taler, baade til sine lignelser og til forstaaelse af skriftord og af kristne sandheder.

Sundar Singh er saa ægte indisk. Det har hidtil kun i meget ringe grad kunnet siges om kristne i Indien. Det har i det hele været de fremmede missionærer, der har bestemt kristenlivets udtryksformer og saaledes sat præget paa kristendommen i Indien. Der er forskellige omstændigheder, der har virket sammen og ført til dette resultat. Men vi trænger haardt til, at det skal blive anderledes. Kristendommen maa møde inderne som noget hjemligt, noget de kan kendes ved, og som kan passe ind i deres liv. Derfor er den udpræget indiske type, vi møder hos Sadhu Sundar Singh, noget der er stor grund til at glæde sig over.

Det viser os, at kristendommen ikke behøver at blive ved at være noget fremmed i Indien.

Og over dette kan vi glæde os uden forbehold, fordi det er lige saa tydeligt, at Sundar Singh er præget af Kristus, som at han er præget af Indien. Mens han var i London, gik han en dag hen for at gøre visit i et engelsk hjem. En ung pige lukkede op for ham, og han sagde sit navn til hende og bad hende gaa ind og fortælle husets frue, at han var der. Den unge pige gik ind og sagde: «Der staar en herre derude; hans navn kan jeg ikke sige; men han ser ud, som om det kunde være Jesus». Noget ganske lignende hørte vi, en lille tid før Sundar Singh kom ned til Sydindien, fra en engelsk dame, vi kendte. Hun havde uventet truffet ham i en skole og havde faaet ganske det samme indtryk ved at se ham. I begge disse tilfælde havde skikkelsen og ansigtet maaske nok halvt ubevidst med det indtryk at gøre. Men der ligger mere deri end en tilvant forestilling om, hvorledes Jesus af Nazareth saa ud. Hvad Sundar Singh har sigtet paa, lige siden han begyndte sit kristenliv, har ikke været en frugtesløs søgen. Han er godt paa vej til at ligne Jesus i sind og liv.

Og det er, fordi dette er der sammen med alt det indiske, at det er saa stor en opmuntring at lære ham at kende.

L. P. Larsen.

I BILLEDER

AV SADHU SUNDAR SINGH.

Det var en konge. Hans stor-visir var en lærd og hellig mann. Da han var på en reise i Palestina blev han sterkt grepet av det han hørte om Kristus, og blev selv en kristen. Da han kom hjem, fortalte han at han var blitt kristen og at han trodde på den frelser som kom til denne verden for å redde syndere. Kongen sa til ham: «Hvis jeg vil ha noget utført, så gir jeg tjenerne mine ordrer, og så skjer det. Hvorfor skulde da kongenes konge, som har makt til å frelse mennesker med et eneste ord, selv behøve komme til denne jord og ta kjød på sig?» — Stor-visiren bad om en dags betenkning før han svarte. Så sendte han bud efter en særskilt flink tre-skjærer og bad ham gjøre en dukke akkurat så stor som og akkurat klædd som kongens ett-år-gamle sønn. Dagen efter var kongen og hans minister ute i båt, og så forlangte kongen svar på spørsmålet fra igår. Med det samme kom også tre-skjæreren ned til stranden med dukken. Kongen strakte armen ut efter barnet; han trodde det var hans kjære sønn. Efter avtale med stor-visiren lot mannen dukken falle i vannet. Kongen kastet sig øieblikkelig i sjøen for å redde det druknede barn. — Siden sa stor-visiren: «Herre konge, I hadde jo ikke selv behøvd å springe i sjøen. Det hadde vel vært nok å befale en av oss andre å gjøre det?» — Kongen stod og tenkte en stund; så sa han: «Det var fars-kjærligheten.» — Stor-visiren sa: «Kjærligheten var nettop også grunnen til at den allmektige Gud, da han vilde redde menneskene, ikke gjorde det ved et ord bare, men måtte komme selv.»

*

To ungdommer spilte hasard. Landsloven sa at de som blev grepet i slikt spill skulde bøte fem hundre rupeer. Kongens

menn opdaget disse to og fengslet dem. En av spillerne var sønn til en rik mann; den andres far var en fattig stakkar. De fem hundre rupeer blev straks betalt for den rike gutten — så slapp han fri fra fengslet. Hvad skulde den andre stakkaren gjøre? Han kunde ikke betale og så måtte han bli i fengsel. For å skaffe penger til å fri ham ut trellet hans mor dagen lang og bar sten. Somme ganger falt stener på hendene hennes så de blev revet op og blødde. Gjennem fengselsgluggen fikk gutten se morens hender og spurte: «Mor, hvordan er det med hånden din? Fingrene dine er jo blodige?» — «Jeg strever for å fri dig ut», sa moren, og fortalte ham hvad slags arbeide det var hun drev med. Til slutt hadde hun fått spart sammen fem hundre rupeer og fikk sønnen løs fra fengslet.

Så var det en dag han møtte den rike kameraten; han vilde ha ham med på et terningkast igjen. «Det kan jeg aldri gjøre mere. *Du* slapp nok lettvint fra det sist, men jeg blev bare fri, ved det at mor strevde og slet over kreftene, fikk sår og blødde. Aldri mer skal jeg bli med på det som har bragt mor slik lidelse.»

De som tenker som den rike gutten at utfrielsen fra synden går lettvint for sig, vil aldri få styrke til å stå imot den. Men de som for alvor kjenner til at Gud blev menneske og gav sitt blod for å fri oss ut av synd, kan ikke så lett gjøre den synd som bringer slik lidelse over Gud.»

*

Nogen sier at frelsen består i å forsvinne i Gud. Vi kristne sier at det å leve i Kristus, *det* er allerede saligheten. Vi skal leve i ham og han i oss. Hvorledes skal vi forstå det?

Når et stykke jern legges i varmen, blir det rødglødende. Jernet er i varmen og varmen er i jernet, og likevel er ikke jernet varmen, og varmen er ikke jernet. På samme måte er vi i Kristus og Kristus i oss, men guder blir vi ikke for det.

*

Oppe i fjellene i Nord-India hvor det er svært kaldt, har de reisende en bestemt måte å holde varmen på. De tar en liten

krukke og har glødende kull ned i den og dekker over. De tuller krukken inn i tøi og klæs-remser og bærer den med sig.

Det var tre mann som en natt reiste slik gjennem det strøk som kalles Amarnath. Den første av dem fikk se en flokk reisende som led fryktelig av kulden. Han samlet kvist, tok glørne ut av krukken sin, blåste på dem og fikk gjort op varme. Så blev de opkvikket alle sammen og gikk lykkelig videre. Da det blev mørkt og de mange menneskene gikk som i blinde, tok nr. 2 av mennene sin krukke frem, fikk tendt en fakkel og hjalp på den vis alle sammen til å finne rette veien. Da gjorde nr. 3 narr av de to andre. «Dere er nogen dumrianer,» sa han, «som ødsler varmen deres på uvedkommende.» — «Det er best du ser efter hvordan dine egne glør har det da,» sa de til ham. Da han åpnet krukken, var det bare aske og svarte kulbiter i den. De andre hadde fått sin varme fornyet, den ene ved å gi varme til andre, den andre ved å gi lys. Men den tredje hadde bare tenkt på sig selv og villet ha sin varme for sin egen person, og så døde varmen hans ut for ham imens.

*

På en vandring gjennem fjellene engang da det var snestorm hadde Sundar Singh følge med en tibetaner som var redd for å gå alene. Kulden var så hard at de begynte å tro de knapt rakk frem i live. Da fikk de se en mann som hadde glidd utfor veien og lå der bevisstløs. Sundar Singh bad kameraten hjelpe ham med å bære ham til nærmeste hus. Tibetaneren sa sadhuen måtte være fra vettet som vilde hjelpe en annen når han var på nippet til ikke å kunne greie sig selv; og så skyndte han sig videre. Sundar Singh gikk ned skråningen og fikk såvidt mannen op på veien igjen og op på ryggen sin. Det bar langsomt i vei. Et godt stykke borte fikk han se tibetaneren sitte ved veikanten. Han ropte til ham, men fikk ikke svar. Han hadde frosset ihjel. Sundar Singh selv var imens blitt god og varm både av anstrengelsen og av at den andres kropp gnisset mot ryggen hans, og på den måten var stakkaren på ryggen også blitt varm

og kviknet efter hvert til. De nådde begge frem til hus og var fylt av taknemlighet.

*

Det er lett å dø for Kristus. Det er vanskelig å leve for ham. Det tar bare et par timer å dø, men å leve for ham betyr å dø hver dag.

*

En dag satt jeg på et berg. Jeg satt og så på en fugl som hoppet så betenkt avsted. Jeg undret mig på hvad det kunde bety. Da fikk jeg se en slange. Den drog fuglen bortover til sig ved sin eiendommelig magnetiske kraft. Slangens trylleblikk suget fuglen til sig, og den kom, uten selv å vite hvad den gjorde, nær bort til slangen. Så snart slangen så at fuglen var dens og ikke kunde komme sig unda, hugg den til og drepte den. Men på lengere avstand hadde fuglen kunnet fly vekk.

Akkurat slik prøver Satan å dra oss på sin bedårende, sugende måte. Det er bare én måte å slippe unda ham på: ikke la ham få øinene våre fatt, men holde øiet fast rettet mot Gud.

*

Oppe i Himalaya er det et sted med mange deilige blomster, men gir du dig til der, så faller du i søvn og våkner ikke. Folk som hører til der omkring, lukter alltid først på en annen bestemt urt for å motvirke innflydelsen før de går forbi stedet. Da jeg blev advart, jeg også, tenkte jeg først at blomstene måtte være giftige; men de sa at de var ikke egentlig giftige, for folk som blev påvirket av dem, døde ikke før efter tolv dagers forløp og da døde de ikke som følge av blomstenes virkning, men simpelthen av sult og tørst som følge av den lange bedøvelse.

Akkurat slik er det med denne verdens ting, de er ikke onde i sig selv, men de bedøver oss så vi ikke kjenner sjelens hunger og tørst og på den måten blir de årsak i vår åndelige død. Og akkurat som folkene deroppe har en annen urt hvis duft frir

dem fra å falle i dvalen når de passerer disse blomstene, slik holder bønnen oss i friskhet tross denne verdens tiltrekningskraft.

*

Mange har store lidelser og prøvelser og hindringer for sitt åndelige liv mens de lever her i verden. Men hvis vi gjør vårt beste tross vanskelighetene, så vinner vi derved en styrke som skal sette oss i stand til å nå så meget høiere når vi kommer til det annet liv og alle hindringene er vekk. I gamle dager trenet unge menn til kappløpene ved å forsøke å løpe med lenker på. De kunde hverken løpe lett eller fort i disse lenkene. Men når de på selve dagen fikk lenkene av sig, opdaget de at de kunde løpe så meget bedre fordi lenkegangen hadde samlet op en slik styrke i dem.

*

Jeg kan ikke være enig med dem som sier at sykdom og ulykke er straff fra Gud. Gud er kjærlighet og derfor «straffer» han ikke. Men det som vi synes er prøvelser, er heller hvad jeg kunde kalle «kjærlighetens smekk (klaps)». En doktor fortalte mig om en oplevelse han hadde hatt. Før et barn er født til verden, kan det ikke puste; med det samme det er født, må det puste. Men det er nødvendig for barnet å få skrike først. Hvis barnet ikke skriker, trekker lungene sig sammen, og det dør. Det var et barn som ikke fikk skrike da det var født og altså ikke kunde puste og snart vilde dø. Så gav pleiersken det en klaps. Moren må ha tenkt: «Hun kom for å hjelpe mig, og istedet slår hun mitt barn.» Men ved det slag reddet hun barnets liv. For det fikk skrike og kunde puste. — Akkurat slik må Gud også sommetider gi oss et slag.

*

På en av reisene mine møtte jeg en gjeter. Han pleide alltid få kreaturene sine over på den andre siden av en elv om dagen og la dem gresse der, og så drev han dem over igjen til hjemmesiden om kvelden. Den kvelden jeg var der, fikk han alle sam-

men over undtagen en ku og en kalv som var ganske umulige. Han var redd for at hvis han lot dem bli, kunde udyr gjøre det av med dem om natten; så fikk han sig en lang kjepp og vilde drive dem over. Men det gikk ikke. Han tok en høidott og holdt foran dem og vilde lokke dem. Men det nyttet ikke det heller. Jeg foreslo da: «Bær kalven over, så vil moren følge efter av sig selv.» Han tok kalven, og moren fulgte.

Akkurat slik er det ofte med oss når vi er lite villige til å følge vår hyrde, så må han ta fra oss vårt kjæreste og bære det hjem til sig selv, for at vi kan bli draget mot vårt virkelige hjem.

LITURGISK FÖRNYELSE

Av professor GUSTAF AULÉN, Lund.

På de flesta håll inom den evangeliska kristenheten möta vi i dessa tider ett växande intresse för gudstjänstlivets liturgiska sida. Man har förstått att vi verkligen behöva det liturgiska momentet i våra gudstjänster och man har icke kunnat undgå att upptäcka huru vårdslösa och försumliga våra kyrkor — icke minst under 1800-talet — varit i detta stycke.

Liturgien hade alltifrån början sin fasta plats inom vår evangeliska kyrka. Den dominerande principen vid Luthers kyrkoförbättring var denna: att allt i kyrkan skall ordnas så, att det kan förhjälpa evangeliet till att nå så vidt som möjligt och så djupt som möjligt. Denna princip gäller både för kyrkoordning och gudstjänstliv. Häri har det sin grund att man kan ställa sig på en gång pietetsfullt och fritt till kyrkans gamla gudstjänstformer. Det behöver icke bli fråga om någon oklar mellenveg mellan formträldom och formlöshet. Det evangeliska lösensordet är *ande*, men icke ande i motsats till form, utan ande som tar formerna i sin tjänst. Kampen mellan formträldom och formlöshet hör icke bara det förgångna till — den kan göra sig förnummen den dag i dag är. Men formträldomen övervinnes i själva verket aldrig genom formlösheten — det finnes otaliga bevis på att denna endast leder över i ny formträldom — utan endast därigenom att formerna verkligen tagas i den levande andens tjänst.

För Luther var det självklart att liturgien skulle ha sin plats i gudstjänsten vid sidan av ordets förkunnelse såsom ett av de medel, genom vilka evangeliet är verksamt. Det är en välkänd sak att den evangeliska liturgien övertog och trofast bevarade mycket av kyrkans gamla skatter. Allt sådant var för den evangeliska delen av den allmänneliga kyrkan ett högt skattadt samband med denna allmänneliga kyrkas tidigare liv. Men detta betydde icke att man såg det liturgiska från museisynpunkt. Principen var icke det gamla för det gamlas egen skull. Sådana museisynpunkter ha icke varit så alldeles sällsynta, när det gällt

liturgiska ting — de vilja gärna tränga sig fram, när man är benägen att se saken *endast* från estetiska synspunkter. Men templet är intet museum och liturgien är icke något arkaiserande skådespel, utan uttryck för kyrkans levande liv. Formen är till för evangeliets, för andens skull och tjänar dess sak. Därför stod också vår gamla evangeliska kristenhet med nödig frihet i förhållande till det liturgiska arvet. Både negativt och positivt. Man talar kanske oftast om den negativa sidan: det som reformationens män lämnade av den gamla liturgien. Men man har fullgoda skäl att tala också om vad den evangeliska kristendomen nyskapat på liturgiens område i bön, bekännelse och i toner.

Nekas kan emellertid icke att utvecklingen så småningom gled hän emot ett negligerande av gudstjänstens liturgiska sida. Pietism och rationalism ha var på sitt sätt bidragit till detta resultat. Huru olika dessa båda riktningar än voro, så voro de dock varandra lika däri att de, vad gudstjänstlivet beträffar, koncentrerade nästan hela sitt intresse på förkunnelsen. För pietismen låg tonvikten på predikan såsom omvändelsespredikan och för rationalismen på meddelandet av en nyttig religiös — eller kanske rättare etisk — undervisning. För liturgien hade man då helt naturligt endast ringa intresse till övers. Intresset inskränkte sig väl mestadels till tolerans. Detta läge förblev väsentligen oförändradt under 1800-talet — åtminstone var detta fallet inom den svenska kyrkan. Det är helt säkert icke för mycket sagt, om man säger att liturgien då i stor utsträckning betraktades såsom ett mindre viktigt bihang till det som var gudstjänstens huvudsak, nämligen predikan. Det lider intet tvivel att man i vidsträckta kretsar uppfattade altartjänsten såsom en halvt eller helt onödig s. k. katolsk — man menade romersk — kvarlåtenskap och förmenade, att den egentligt evangeliska delen av gudstjänsten utgjordes av predikan och psalmsången. Ett sådant intryck förstärktes också av väckelsekristendomen vid århundradets midt och av de «frikyrkliga» rörelsernas gudstjänstformer, där ju liturgien — om den överhuvudtaget fanns — var inskränkt till ett minimum. Visst är att midten av förra århundradet och närmast följande decennier från liturgisk synpunkt sedt beteckna en större nedgångstid än varje annan inom vår kyrka. Man må då ock draga sig till minnes att denna tid var en nedgångstid i allt det som rör det kyrkligt-estetiska området. Det var den tid, då — åtminstone hos oss — kyrkor byggdes

fulare än som någonsin skett och då de restaurerades så att restaurationen kunde vara värre än en eldsvåda. Det var också för kyrkomusiken en tid av djupt nedan. Det var den ohjälpligt släpiga psalmsångens tid och tillika den tid, då vi översvämmades med de mest triviala och sentimentala andliga sånger. Och det säger sig självt att en sådan tid svårligen kunde vara gynnsam för omvårdnaden om vår kyrkas liturgiska arv.

De senaste decennierna ha emellertid — lyckligtvis — medfört en grundlig förändring av denna situation. Intresset för gudstjänstens liturgiska sida och för allt som sammanhänger med denna har vaknat på nytt. Man ser det på alla punkter: från det yttre — omsorgen om kyrkorummet och dess prydnad — till det som mest interna. Dragningen hän mot liturgien ligger i luften och gör sig förnummen inom så godt som alla evangeliska kyrkosamfund — ja, även inom sammanslutningar där man knappast skulle ha väntat det. Det är symtomatiskt att man t. o. m. inom frikyrkliga kretsar, där man eljest varit så främmade för och rentav oppositionell mot allt vad liturgi heter, på sista tiden mångenstädes sträcker sig mot fastare former för gudstjänstlivet. Inom vår svenska kyrka ha de liturgiska frågorna alltsedan handboken av 1894 stått på dagordningen och betydande vinster ha onekligen så småningom vunnits. Vi ha levat och leva alltjämt i en utveckling på det liturgiska området, som knappast torde ha haft sitt motstycke sedan den evangeliska kristendomens första tid. I sammanhang härmed har ett betydande arbete nedlagts på utarbetande av ordningar för gudstjänster av övervägande liturgisk karaktär och då icke minst på vespergudstjänster.

Det kan ha sitt intresse att en smula efterlysa orsakerna till denna tämligen påtagliga omkastning i förhållandet till gudstjänstens liturgiska sida. Frågan härom blir på samma gång en fråga om liturgiens speciella värde inom vårt evangeliska gudstjänstliv. Det må tillåtas mig att — ehuru jag på intet sätt är fackman inom liturgiken — nedskriva ett par enkla randanmärkningar i denna sak .

Vår evangeliska gudstjänst äger en fast och en rörlig beståndsdel. Altaret representerar det fasta, predikstolen det rörliga. Det är bestämdt vad som skall förekomma och icke förekomma vid altaret. Redan därigenom har denna del av gudstjänsten ett oskattbart värde. Gudstjänsten får en fast, trygg ram. Och den får därtill ett outtömligt rikt innehåll. Det är icke bara den enskilde, mer eller mindre framstående prästen, som ger guds-

tjänsten dess innehåll, utan det är hela den kristna kyrkans samlade livserfarenhet. De olika tidsåldrarna ha varit med och byggt upp liturgiens byggnad. Här äro de heliga skrifterna, här äro bekännelse och böner från fornkyrkan, här har reformationstiden givit sitt mäktiga bidrag och här tala ock de senaste seklerna. Det ligger dock något oskattbart i detta att icke allt hänger på vad den enskilde prästen förmår eller icke förmår. Och jag tänker att prästen själv skulle vara den förste att erkänna detta. Vår evangeliska kyrka har med all rätt lagt den största vikt på ordets förkunnelse. Vi förringa på intet sätt denna, om vi fästa uppmärksamheten på vad altartjänst med tillhörande psalmsång betyder i vårt gudstjänstliv — vi kunde närmast säga till komplettering av predikan. Det behöver f. ö. icke alltid vara predikantens fel, om predikan icke ger den enskilde kyrkobesökaren så mycket som önskvärdt varit. Predikan *behöver* icke vara svag — men det kan ända hända att den icke träffar oss just i den situation där vi för tillfället befinna oss. I otaliga fall har då gudstjänstens liturgiska del visat sig kunna giva vad peridkan icke kunnat. Jag skall icke utförligare orda härom. Saken ligger i öppen dag. Jag vill blott för egen del tillägga, att jag alltid — både när jag stått på predikstolen och när jag suttit i kyrkbänken — känt den största tacksamhet för att vi i vår kyrka ha icke bara predikan utan också en så pass rik liturgi som vi verkligen ha.

Men med allt detta ha vi kanske ändå icke, när allt kommer omkring, berört sakens egentliga kärna. Det kunde måhända av det föregående tyckas som om liturgiens betydelse skulle bestå däri att den vore ett slags reserv, när predikan icke lyckats uträtta vad den skulle. Men detta är knappast det rätta perspektivet, när det gäller att fixera liturgiens betydelse. Saken är väl i stället den, att liturgien står för en alldeles särskild sida i gudstjänstlivet. Och när i våra dagar insikten om dess betydelse uppenbarligen håller på att växa sig starkare, så hänger detta säkerligen tillsammans med att just denna sida vill tränga sig mäktigare fram i vårt gudstjänstliv. Predikans syfte är väl framför allt att väcka och fostra, att ge själarna näring. Men liturgiens syfte är framför allt: tillbedjan, tillbedjan i bönens, bekännelsens, tackets och lovets form. Tillbedjan är liturgiens rätta element. Det är för denna sida i gudstjänstlivet liturgien i en alldeles särskild grad står. Vi gå icke i kyrkan bara för att höra om Gud och hans eviga värld, utan för att i stillhet och

andakt tillbedja Honom, som makten och äran allena tillkommer. Skulle vi verkligen icke behöva vårda oss om allt som kan giva våra gudstjänster andakt och helgd? Göra vi det, så skola vi nog bli alltmer varse att liturgien icke är en bisak, utan i stället en huvudbeståndsdel av år evangeliska gudstjänst. Må vi, när vi arbeta i liturgiens tjänst, se till att liturgiens djupaste syfte fattas klart i sikte och att detta får utöva ett bestämmande inflytande såväl på anordning som utförande!

Den närmaste anledningen till ovanstående liturgiska reflexioner utgöres av tvänne häften med titel: Vespergudstjenester for Kirkeaarets forskjellige tider og anledninger, fuldstændig liturgisk og musikalsk utarbeidet av pastor A. Fasmer Dahl med bistand av organist Lars Søraas. Det är mig en glädje att — efter Redaktionens önskan — i samband med några ord i den liturgiska frågan påpeka tillvaron av dessa båda förträffliga häften. De gudstjänstordningar som här utarbetats för advents- och jultiden äro både vad musik och text beträffar alltigenom hållna i en ädel och värdig stil. Man återfinner givetvis i dessa häften en del av kristenhetens förnämsta jul- och adventstoner. Men man konstaterar därjämte till sin glädje att det hela har fått en specifikt norsk färg över sig, särskildt genom sånger och koraler.

Den som skriver dessa rader skattar sig lycklig att ha fått tillbringa några jular i Norge. En del av de julgudstjänster, som jag där fått vara med om, skall jag aldrig glömma. Detta beror delvis på predikanter sådana som Gustav Jensen, Klaveness, Otto Jensen och Jens Gleditsch. Men det beror icke bara på dem, utan också på den alldeles säregna, på en gång strålande och genom sin omedelbarhet djupt rörande stämning, som präglar en del av de norska julpsalmerna. För den som från den svenska kyrkan kommer som julgäst till den norska är det rent betagande att få vara med om psalmer av en sådan typ som «Jeg synger julekvad» eller «Her kommer dine arme smaa» eller «Kimer i klokker» eller Fra fjord og fjære». Våra båda syskonkyrkor ha ju så ofantligt mycket gemensamt. Men de ha också var och en sin karisma. Svensk jul är det när församlingen i den tidiga julmorgonen reser sig och sjunger Wallins mäktiga psalm: «Var hälsad sköna morgonstund». Säkert är emellertid att julens egen själ lever i de nyssnämda norska orden och tonerna. Och denna julens själ återfinner jag i Dahls julvesper.

Är det någon som är hågad att avfärda vespergudstjänster och andra övervägande liturgiska gudstjänster med ringaktande ord

om att vi på denna väg endast kunna väcka «stämningar» till liv? Först må svaras med en motfråga: äga vi verkligen i våra gudstjänster så överflödande mycket av «stämning» att det kan finnas skäl att tala överlägset därom och gå till storms däremot? Gud har många vägar till ett mäniskohjärta. Det viktigaste i detta sammanhang är emellertid att vi icke glömma bort ett annat ord som är släkt med «stämning», men som på samma gång är så oändligt mycket djupare och rikare: *andakten.* Skulle icke det vara en uppgift för våra gudstjänster att söka väcka till liv och stärka själarnes andakt?

FREMTIDEN, SEET FRA SYD-ØST

Da alt var paa det værste, gik folk gjerne og trøstede sig med tanken paa livet før krigen og med haabet om, at det før eller senere dog skulde komme igjen. Og da det var over, gik man først en stund og forsøgte at komme tilrette med sig selv i sine gamle klæder. Men man opdagede snart, at de ikke passede mere. Det gamle liv er ugjenkaldelig borte. Hvad man dengang byggede paa, troede paa, havde vænnet sig til, var bleven glad i, det kommer aldrig mere tilbage.

Det har været haardt for mange, da de forstod dette — thi det er ikke alle givet at leve sig ind i det nye, som kommer. Men for alle dem, der paa nogen maade, i det store eller i det smaa, har ansvar for slegten, gjælder det ikke bare at se fremtiden imøde, men ogsaa at gaa den imøde med faste, sterke skridt.

Der er tre omraader, som særlig kommer til at faa denne omvæltning at føle, det politiske, det sociale, det religiøse.

1. *Den politiske fremtid.*

Det, som mest fanger interessen og som er mest lærerigt ved den nye tingenes tilstand i politisk henseende er ikke den gamle kjedsommelige konflikt mellem Frankrige, Tyskland og England. Den har sagt sit sidste ord ved krigen, og kommer ikke til at leve op igjen i sin gamle skikkelse. Nu retter blikket sig østover. Det er der de nye politiske problemer er i fremmarsch.

Et helt stort statssamfund er forsvundet ved krigen, det østerrig-ungarske.

Det var morsomt at reise i Østerrige-Ungarn før krigen. Folket var opvakt, høfligt, koseligt, uden mange kanter. Den stadige indbyrdes berøring med anderledes talende og anderledes troende mennesker virkede avslibende paa den ene side og vækkende, skjærpende paa den anden side.

Det var, hvad den tilreisende saa av livet. Men det havde en urolig og dyster bagside. Igrunden var disse folkeslag ikke lykkelige og ikke tilfredse. Jeg skal ikke glemme, med hvilken dyb overbevisning en officersfrue — det var kanske i officers-

kredse, man følte det mest — sagde til mig, engang der havde været tale om forholdene i Skandinavien: «Hvilket lykkeligt land, som bare har een tro og ett sprog!» — Fremfor alt var det den dybe gjensidige mistro, som undergravede livet. Alle havde noget ondt at sige om sine landsmænd av anden nationalitet. Det var typisk for alle omgangskredse dernede, den ugjengivelige foragt, hvormed man udtalte ordene: «Han er en czek, en pollak, en rumæner, en dalmatiner!», og den megetsigende grimase, som fulgte med. Det hele var igrunden sygt, træt, umuligt.

Der er fældt mange taarer over det gamle Østerrige-Ungarn. Og det er fremdeles mere end vemodigt, naar man kommer med jernbanen fra Gammel-Serbien eller Gammel-Rumænien ind i de nye provinser, og ser det vakre stel paa jernbanestationerne, paa markerne, i landsbyerne og byerne, som stikker saa svært af mod det man nylig reiste gjennem, og som nu er kommet over i ofte saare ukyndige hænder, — idethele naar man iagttar den gamle materielle kultur, kunsten at stelle med sine ting, som landets nye herrer ikke er vante med. Dobbeltmonarkiet dernede havde skabt en særegen maade at indrette sig paa, som var en specialitet for dets indbyggere. Men om nogen samlet indsats af aandskultur kunde der ikke godt blive tale. Det var en formende, ikke en skabende opgave, der forelaa, og som derfor ogsaa satte sit præg paa Østerrige-Ungarns evner som kulturstat. Derfor blev det politiske liv ogsaa altid uselvstændigt, opportunistisk, og saasnart det mindste stød traf Tyskland, var det forbi med Østerrige-Ungarns ret til at leve. Fra nu af er det gamle dobbeltmonarki i politisk henseende blot en europæisk fortsættelse, forlængelse af Balkanhalvøen.

Der er endnu et statssamfund, som er forsvundet efter krigen, og det paa den seirende side. Det er Montenegro. Det var for lidet. Det var jo tyskerne, som før krigen pleiede at proklamere, at smaastaternes tid var forbi, men det var de andre, som kom til at illustrere det. At være liden i en stor tid, det nytter ikke, selvom man seirer. Montenegro er kanske blevet utaknemmelig behandlet; thi det har, særlig gjennem sin fyrste, spillet en meget mærkelig rolle i begivenhederne paa Balkanhalvøen i de sidste femti aar. Men det var væsentlig kun en politisk rolle. Det montenegrinske folk havde for lidet at byde paa i sig selv, da det store opgjør mellem folkeslagene kom.

Og dette er det netop, som udgjør kjernen i den store forandring, som baade Østerrige-Ungarn og Montenegro er faldne som

offere for: statspolitikens, fyrstepolitikens afløsning af folkepolitiken.

Det blir racespørsmaalet, som det mere og mere kommer an paa.

Ikke de ethnologiske racer; thi de eksisterer knapt mere. Hvad blodet angaar, er tyskerne kanske lige saa meget slaver som germaner, russerne, lige saa meget finner og tartarer som slaver. Engelskmændene ved knapt længer, hvor de ethnologisk seet hører hjemme. Franskmændene er ogsaa ganske vel blandet. Og dog eksisterer der en fransk, en engelsk, en russisk, en skandinavisk «race», det vil sige maade at tænke paa, at være paa, at ville paa, at organisere sig paa. Det er ikke slegtstavlerne, der spørges efter i det moderne liv. Retten til at være noget for sig selv søges ikke bagover hos de døde slegter, den søges indover i det levende milieu blandt dem, som kjender, de er i slegt med hverandre og vil være sammen og føler, de kan udrette noget sammen.

At dette racespørsmaal er blevet officielt anerkjendt ved fredsslutningen, er det vigtigste og rimeligvis ogsaa det eneste varige resultat, den har bragt. I det enkelte at bestemme racegrænserne er et verk, som ingen fredskonference nogensinde vil kunne klare; det maa der nye kampe, nye krige til for at afgjøre, der muligens heller ikke er langt borte; efterdønningerne efter storkrigen har jo ikke engang lagt sig endnu. Thi hvor de store racer støder sammen, vil der altid findes mellembefolkninger, som føler sig i slegt med begge og ikke rigtig kan vælge, hvor de vil høre hjemme, og som der derfor maa kjæmpes en ny kamp for at vinde enten det nu er Elsas eller Øvre-Schlesien eller Burgenland eller Thracien eller Lilleasien, det gjælder.

Med den evige fred har det altsaa lange udsigter endnu. Racerne staar i vaaben mod hinanden. Det er et spørsmaal, om ikke det igrunden hører med til selve begrepet «race»: et folk blir ikke rigtig et folk, førend det har udgydt blod — sit eget og sine fienders — for sin fælles sag. Ialfald er det merkeligt at se som f. eks. i Rumæninen, hvor mægtigt det i fællesskab udgydte blod er til at smede sammen de mest forskjelligartede elementer i befolkningen.

Krigen er racernes skole. Her hjælper ingen afvæbningspolitik. Man kan afvæbne en stat, men aldrig et folk. Det finder altid vaaben nok, naar timen kommer. — Og her hjælper intet «Nationernes Forbund» heller, af samme grund, fordi det er uvæbnet.

Og med internationalismen er det ogsaa grundig forbi for lang tid. Selv bolsjevikerne er nationalister, mere end man gjerne

aner, og de er ved sin nye maade at drive russisk politik paa kanske blevne ligesaa farlige for sine naboer som ved sin revolutionære kommunisme. — Ja, om det saa er jøderne, det rodløse folk fremfor alle andre, saa har de indseet, at det gjælder at høre hjemme etsteds, enten det saa er i Rusland eller Amerika eller Palæstina, at have et fædreland og at kjæmpe for det. De begynder at forstaa, at det gaar ikke længer med deres gamle maade at fortolke det kjendte ord paa: «Ubi bene, ibi patria», at man virkelig maa have rødder etsteds i verden, bevidste, faste, dybe rødder, hvis man overhovedet skal kunne bringes til noget og skal kunne hævde sig.

Det er fremfor alt den slaviske race, som trænger sig frem. Det var en uretfærdighed, at der i det øverste raad, som foreløbig vil bestemme over folkenes skjæbne, ikke kom til at sidde nogen repræsentant for den slaviske verden. Paa de to folkeøer nær, den rumænske og den ungarske, er det nu slaverne, som hersker over hele den sydøstlige og østlige del af Europa. Af alle europæiske folkestammer er slaverne kanske den mest begavede, ialfald den rigest sammensatte. Som en mand engang udtrykte sig til mig, sikkerlig overdrevet, men dog med en dyb sandhed paa bunden: «Man ved ikke, hvad «sjæl» vil sige, førend man har levet blandt russerne!» Saa godt som russerne forstaar nu ikke alle de andre slaviske folk at give udtryk for sine længsler og sine idealer, men alle gir de et mægtigt indtryk af frisk, omend uklart gjærende kraft. Det er denne slaviske drømmende uklarhed, som nu holder paa at forsvinde, efterhvert som de politiske opgaver blir bestemtere, udvider sig og blir tydeligere opfattet med hele sit ansvar af vedkommende folk selv. Det er fillerne, som kastes, til en vakker dag de færdige karakterer staar der, beredte til at tage fremtiden i sine hænder.

Vestmagterne synes ogsaa at være opmerksomme nok paa, hvad der arbeider sig frem. Frankrige forsøger f. eks. ved sin begunstigelse af Polen at finde erstatning for skuffelserne med Rusland. Men ingen har sin opmerksomhed saa skarpt rettet østover som tyskerne, der vel ved, baade hvad de selv som ingen anden kan udrette for den slaviske verden, og hvad slaverne kan udrette for dem i deres tyske gjenreisningsarbeide.

Det var dernede, hos Sydslaverne, at verdenskrigen begyndte efter mordet i Serajevo, og det var ogsaa dernede, at krigens afslutning blev indledet, nemlig ved bulgarernes frafald fra Tysklands sag. Det er i sig selv nok til at vise, hvilken betydning

disse folk har faaet. Men endnu mere vil det samme vise sig, naar talen kommer paa den sociale omvæltning, som er fulgt efterpaa, og som ogsaa er opstaaet blandt slaverne og blir prøvet paa sit værd af dem først, forend det kommer de andre tilgode.

2. *Den sociale fremtid.*

At blive beseiret i krig er i sig selv altid ensbetydende med en revolution. Det er den haardeste prøve et folks levedygtighed kan blive sat paa. Alt blir kuldkastet, omstyrtet; alt maa begyndes forfra, og det midt under ydmygelsen og pinen ved alle de ofre, som har været forgjæves. Og allerværst er det, naar det er den angribende part, som ligger under. Da er det ikke bare vedkommende folks materielle velfærd, som staar paa spil, men selve dets nationale idealisme, dets opfatning af sig selv og sin mission blandt folkene. Derfor ser man saa ofte, at der med denne indre revolution følger en ydre omvæltning af de bestaaende forhold. Det var saa i Frankrige i 1871 og det blev saa i Tyskland i 1918.

I Rusland har denne omvæltning en anden og længere historie. Allerede efter Krimkrigen merkede man, hvordan det, man dengang kaldte nihilisme begyndte at tage fart. Efter krigen med Japan kom det til helt oprør. Det begyndte i Rusland som i andre lande som en protest mod et styresæt, men, det er endt som en protest mod et levesæt, og just denne udviklingsgang er det, som er saa egte russisk.

Det er ikke muligt, naar man kjender begivenhederne i Rusland, at lade være at tænke paa Tolstoi's skikkelse. Ikke saa at forstaa, at der kan trækkes nogen linje fra Tolstoi's verk til Lenin og Trotzki, men vel saaledes at Tolstoi's hele personlighed gir udtryk for de samme bestræbelser, den samme indre uro og kamp, den samme vilje til nyt liv, som danner den dybeste grund i bolsjevismens tankeverden.

Livets forenkling er det, der stræbes efter. Livets kunstige sammensathed er det, der protesteres mod. Og det skal opnaaes gjennem arbeide. Alle, som snylter paa andre skal fjernes, tilintetgjøres. Man vil tilbage til det «daglige brød», som eneste sunde diæt.

Baade Tolstoi og bolsjevikerne har allerede gjort fallit i praksis, særlig kanske derfor, at de ikke ret har opfattet, hvad det «daglige brød» vil sige, at det nemlig ikke bare betyder nok at leve

af for mine egne behov; men at det vil sige saa meget at leve af, at jeg derved sættes istand til at give mest muligt ud af mig selv til og for andre. Paa den maade kommer meget af det, som tankeløse mennesker kalder luksus til at høre med til det «daglige brød». til det ubetinget nødvendige for mennsker, af hvem særlig meget kræves.

Men trods alle forvildelser og udskeielser kan man være sikker paa, at bolsjevismen kommer til at sætte dybe spor, at den idetheletaget ikke mere forsvinder af historien. Det gamle Europa forgik før krigen i egoistisk nydelsessyge, i nervenydelse. Og denslags vaner med at dyrke sig selv udryddes ikke saa let. Mennesket er en underlig skabning; ingen nød, ingen lidelse er sterk nok til, at man ikke vender tilbage til det gamle kluss med sine forvente behov, saasnart trykket tages bort, — forudsat naturligvis, at det ikke har været saa sterkt, at man blev knust deraf. Der maa mere end krig og nød til for at gjenføde menneskene; der maa vækkelse til. Og det er en saadan vækkelse, bolsjevismen gir udtryk for. Der vaagner en skarpere sans for, hvad der trænges eller ikke trænges for at leve livet ret. Man tør ikke leve saa helt for sig selv længer med denne ulmende sociale samvittighed arbeidende i sindene. Allerede frygten gjør godt. Det er sundt at man faar se hvor langt det kan gaa, hvis man ikke i tide gaar i rette med sig selv. Men endnu bedre virkning har den indre selvhævdelse for dem, som tænker over tingene for deres egen skyld og er villige til at gjøre sit for, at sandheden skal komme til sin ret.

En kanske lige saa stor betydning for fremtidens sociale udvikling som bolsjevismen kommer Amerikas deltagelse i krigen uden tvil til at vise sig at have havt.

Vi har i Norge af og til lidt en smule af en viss amerikanisme. Det var usundt, først og fremst fordi det var et ensidigt forhold — vi modtog en indflydelse uden at kunne udøve nogen indflydelse tilbage — og fremfor alt, fordi det nærmest var en ydre efterligning af stil og manerer, ikke just altid af den mest tiltalende slags. Men hos os har nu amerikanismen muligens ogsaa fundet et alt for letkjøbt publikum. Anderledes blev det jo, da Amerika for første gang i verdenshistorien blev kaldet til at gribe ind i den gamle verdens anliggender.

Amerikanerne fulgte dette kald paa en dobbelt maade, en krigersk og en fredelig, ved militær hjælp og ved sin gjenreisningsvirksomhed. Det sidste skede hovedsagelig gjennem det

amerikanske «Røde Kors». Det vil være meget at ønske — og det blir rimeligvis ogsaa engang gjort — at der kom til at foreligge en samlet beretning om det amerikanske Røde Kors's arbeide i Europa under og efter krigen, ikke bare fra et materielt, men særlig ogsaa fra et kulturelt synspunkt.

Amerikanerne kom over til Europa som «greihedens» repræsentanter; de kom for at «greie op» baade med vor militære og politiske og sociale nødstilstand. Men de lærte efterhaanden, at det ikke var en saa «grei» affære. Præsident Wilson selv blev et typisk offer for denne greiheds-idealisme. Og dette er just den ene side af sagen, at amerikanerne selv nok har lært adskillig i denne tid. Franskmændene taler gjerne om amerikanernes «unge sjæl»; der er al grund til at tro, at den er bleven adskillig ældre paa de par aar. — Men den anden side af sagen er, hvad den gamle verdens folkeslag har lært af dem. Og det er heller ikke lidet.

Den amerikanske velgjørenhed i og for sig har været storartet. Velgjørenhed i saa stor stil, havde man aldrig drømt om før, og modtog den midt i sin hjælpeløshed med forbehold og mistanke. Den blev ogsaa misbrugt og udnyttet paa alle maader, — nedskriveren heraf kom til at staa amerikanernes virksomhed meget nær og fik se nok af det. Men det har dog sat varige merker, ikke bare ved, hvad de har uddelt, hvad de har indrettet og sat igang, men fremfor alt ved det indtryk, som er blevet igjen efter dem. Det har været godt og let at arbeide videre paa dette indtryk, efterat de var borte, og at fortsætte i det givne spor. Folket dernede fik dog tilslut alt efter sin dannelsesgrad en mere eller mindre levende forestilling om, hvad moralsk renslighed vil sige, reelhed, enkelhed, snarhed, kortfattethd, paalidelighed i stor stil, og ikke bare som privategenskaber hos enkelte mennesker. Det merkes ogsaa her i Frankrige, hvor amerikanerne ellers slet ikke var populære. Man ler af deres intellektuelle misgreb, og føler sig overlegen ved sin kritiske evne og sin gamle kultur, men bøier sig dog i anerkjendelse af deres grovkornede sundhed, som gjør, at til Amerika naar bolsjevismen aldrig. Og saaledes driver selve bolsjevikfrygten tænkende mennesker til at beskjæftige sig mere og mere med den nye verden der vest, som man nærmest blot kjendte i karikatur, men aldrig rigtig forstod. Amerika gaar jo nu med sin velgjørenhed løs paa selve Sovjet-Rusland, et i mange henseender interessant foretagende.

Denne indflydelse vestfra er endnu blot i sin begyndelse, spora-

disk, lidet bevidst, og gjælder foreløbig ogsaa kun de af de allierede magter, som led mest under krigen. Men den kommer til at vokse sig mægtigere og mægtigere. Man slipper ikke mere den oversøiske verden ud af øinene. Det er et af krigens vigtigste resultater, at den har bragt menneskene mere sammen end nogensinde før.

Saa forkynder da baade amerikanismen og bolsjevismen, hver paa sin maade og efter sine forudsætninger forenklingens sociale evangelium for det gamle kultur-europa. De første gaar den sunde fornufts vei, de andre idéernes vei. De første arbeider med sin business-moral, de andre med ild og sverd. Det er hvid republikanisme modsat rød kommunisme. Men inderst inde mener og vil de det samme: oversigtlighed over livsproblemerne, gjerning istedetfor ord, vilje istedetfor literatur. Specialisterne i livsnydelse, selv om de er aldrig saa flinke, intellektualistisk raffinerede, skal væk.

Og saa er der, efter nedskriverens indtryk, al grund til at se lyst paa det, som kommer, saasnart den nærværende lammelsesperiode er overvundet. Slegten kommer til at gaa mandigere, mere klarøiet, mere viljehærdet ind i den nye fremtid, den nye kamptid, og mindre ængstelig for at betale prisen med personlige offere, personlig lidelse.

3. *Den religiøse fremtid.*

De tider er for længe siden forbi, da man kunde sige til menneskene: «Saa og saa skal du tro!» De, som skal omvendes, forlanger at faa tage aktiv og ikke bare passiv del i udformningen af den tro, hvortil de skal omvendes, og selv om de anerkjender hovedsagen, vil de have selvbestemmelsesret over detaljerne. Det er ikke den almindelige tendens til subjektivisme, som gjør folk religiøst seet saa vanskelige og ømtaaalelige at behandle. Det er livet selv, som er blevet vanskeligere at leve, som kræver mere energi baade i karaktererne og i tankerne, og som gjør ethvert aandeligt tryk ulideligt. Ved den mindste tvang i den ene eller den anden retning, den mindste utilfredshed ved den aandelige næring, som bydes menneskene, enten det nu er for meget eller for lidet af det gode, for meget eller for lidet rettroende, for stemningsfuldt eller for forstandsmæssig, straks bøier de af og søger sine egne veie. Romerkirken danner ingen undtagelse fra denne regel; men her merkes det mindre, fordi kato-

licismen kan spille paa saa mange strenge og sidder inde med en saadan rigdom af aandelige hjælpemidler og udveie, at den til nød i en eller anden form har noget at byde alle, saa man alligevel foretrækker fordelene ved ikke at bryde ud af en organisation, der eier en saadan magt til at støtte og beskytte sine medlemmer.

Allerede før krigen var der ting, som tydede paa, at kristendommens gamle former ikke rigtig kunde gjøre fyldest for sig. Der var dels den stigende tilslutning, som de forskjellige teosofiske samfund fik. Der var fremdeles den ligefremme missionsvirksomhed, som enkelte af Østens religioner, særlig Buddhismen, begyndte at drive i Europa, og det ikke bare i det spleensyge England, men ogsaa i Frankrige og Tyskland. Selv Muhammedanismen i idealiseret skikkelse vandt en tid ikke saa faa tilhængere inden visse kredse.

Men fremfor alt var der «Christian Science». Og det er den eneste af disse religiøse tilløb og forsøg, som har en fremtid for sig ogsaa nu efter krigen, og det rimeligvis en meget betydelig fremtid.

«Christian Science» er et merkeligt bevis paa, hvor lidet der skal til af historisk korrekthed og af dogmatisk sammenhæng for at vinde sjælene, saasnart det bare lykkes at sætte det levende liv i bevægelse og fange dets interesser. Det er let at gjendrive «Christian Science». En af dem, som har gjort det klarest og bedst er Mrs. Eddy's landsmand, den bekjendte humorist Mark Twain i en liden bog, der hører til noget af det fornuftigste, ialfald det alvorligste, som denne forfatter har leveret. Han tar meget haardt paa scientisterne, og gir dermed sin egen kristelige sans et uventet godt vidnesbyrd, men derimod ikke sin religiøse sans, og fremfor alt ikke sin religiøse fremsynthed.

For en slegt, som har lidt og gjennemgaaet saa meget, først af sin egen nervøse kultur, og siden af saadan nød og død, som verden aldrig har kjendt før, er der ett krav, som blir dominerende over alle andre: Giv os sundhed, helbredelse!

Naar Jesus helbredede syge, saa var det tydelig nok helbredelsen selv, som for ham var hovedsagen. Den helbredende magt laa i hans væsen, hans natur. Men ikke saa hos hans disciple. De kom aldrig ud over det forunderlige ved de magthandlinger, de udførte, og for dem veier allerede øiensynlig underet vel saa meget som helbredelsen, og det spor blev trolig fulgt indtil den middelalderske mirakelkirke stod der fuldt færdig med sin for-

negtelse og forvirring af det naturlige og normale menneskeliv. Mod dette protesteres der nu mere og mere. Man forlanger, at kristendommen skal gjøre menneskene til, hvad tyskerne kalder «Vollmenschen», legemlig og sjælelig paa samme tid. Og da den officielle kristendom ikke forstod at gjøre fyldest for disse krav, saa skjød straks denne afart af kristendommen frem, som søger tilbage til Jesus som den store helbreder, og man ser, hvilke rivende fremskridt den gjør, særlig blandt de dannede klasser, men ogsaa blandt folket idetheletaget, selv nede hos os paa Balkanhalvøen.

Kristne fuldblodsmennesker er det, tiden søger efter, mennesker med sjælelig, legemlig, aandelig ligevægt, der den kan tage kampen op med en verden, saa hidsig, saa intens, saa akut, som den moderne verden er bleven. Man bryr sig mindre om en læres indhold, underbygning, end om dens resultater, hvad den praktisk kan gjøre ud af menneskene. Man vil fremfor alt se frugterne af den tro, der bekjendes, og er jo forsaavidt i fuldeste overensstemmelse med Jesus selv, som da talen var om sande og falske profeter kort og godt henviste til frugterne som eneste visse kriterium. I den henseende kan den kirkelige kristendom komme til at opleve mange overraskelser: saa mangt et figentræ viser sig at bære frugt, skjønt det efter vore beregninger ikke egentlig skulde være istand dertil.

Men rigtignok kommer man da ogsaa til at maatte trække nye grænser, skarpere og finere og sandere end før, mellem hvad der er kristendom og hvad der ikke er det, hvad vedkommende profeter virkelig eier af kristendommen og hvad de bare har laant fra den. Thi det kommer ogsaa den nye tid til at blive strengere med, at hver ting skal kaldes med sit rette navn og hver skare kjæmpe under sit eget flag.

Og indenfor den legitime kristenhed, ialfald indenfor dens protestantiske afdeling, er det Frelsesarméen, som gaar foran. Thi den har forstaaet at fremdyrke et par egenskaber, som den nærværende tid har lært at sætte pris paa. Først og fremst kunsten ikke at blinke, at være modig og kjæk ikke bare overfor ydre fare — det er ikke altid saa vanskeligt — men overfor haan og urenhed og skiddenhed og elendighed af enhver optænkelig slags. Det gjør et sterkt indtryk selv paa folk, der er saa lidet modtagelige for denslags som Sydens mennesker, naar man sidder paa en neapolitansk folkerestaurant eller udenfor Café de Paris i Monte Carlo og pludselig faar sig tilbudt «Krigsraabet» af et

stille, beskedent, venligt lidet menneske, som gaar sin vei rolig og uforstyrrelig midt igjennem menneskevrimlen; og som man ser ikke er udlænding, men en af landets egne. Og saa er det Frelsesarméens glade, villige, men bestemte disciplin, som man ingen andensteds finder igjen uden i den romersk-katolske verden, og heller ikke altid der saa ofte, som man kanske tænker sig. En psychologisk begrundet disciplin, som gir de overordnede magt til at anvende de rette kræfter paa rette sted, med tilsvarende tillid fra underordnedes side, som ved, at de skal faa gjøre det mest mulige ud af sine evner og anlæg. Hvad mere kan et menneske forlange for at blive lykkeligt! Intet under, at hvert personligt offer da falder let!

Det er forpostfegtningen, som kommer til at sætte sit præg sterkere paa den nye tids religiøse liv, kunsten at præke for dem, som ikke deler ens synsmaader, standpunkter, forudsætninger, at vinde ny grund ikke bare for kristenheden, men virkelig ogsaa for kristendommen, at gjenfinde og gjenerobre den gamle tro ikke bare ud fra sit indre erfaringsliv, men særlig og mere ud fra modstandernes krav og behov. Dersom det 19de aarhundrede var den ydre missions tid, saa kan og forhaabentlig vil det 20de aarhundrede blive en ny og livsfrisk og frugtbar apologetisk tid. Thi alle disse fremmede religioner og systemer staar selvfølgelig ikke stille under kristendommens angreb og lærer efterhaanden selv at angribe. Og det er først efterhvert som det ikke-kristelige blir anti-kristeligt, at kristendommen kan blive helt kristelig. Hvad det gjælder under de nye forhold er ikke at overvinde sine modstandere, men simpelthen at vinde dem.

I mange kredse har man længselsfuldt ventet en ny vækkelse efter krigen, i lighed med den, man oplevede i Europa efter Napoleons-krigene for hundrede aar siden. Men forholdene er ikke de samme. Krig og nød alene er ikke nok til at fremkalde en religiøs vækkelse; det virker snarere ganske modsat. Men Napoleons-krigene gjaldt i sig selv idealer, som alle kunde føle og fatte, mens verdenskrigen gjaldt materielle interesser i første række. Idealismen blev ligesom sat til efterpaa. Der maatte drives en hel voldsom literær propagandakrig samtidig for at faa folk overtalt til at skjønne, hvad de egentlig kjæmpede og led for, mest grovkornet i Tyskland, men heller ikke ganske uskyldig i England. Af saadan rod vokser ingen religiøs vækkelse. Thi den trænger selvsagte, klare, iøinespringende idealer og sandheder. Der blir ingen virkelig vilje-vækkelse (modsat

nervøse vækkelser), førend der en bestemt paatagelig sandhedsinteresse, livssandhed, som er bleven krænket og forudrettet, og som det gjælder at redde, koste hvad det koste vil. Og dertil er tiden endnu ikke inde. Trætheden er for stor endnu efter den voldsomme anstrengelse, sandhederne for sammenblandet, slegtens blik for uklart.

Saa faar det være nok, at vi ser, vi gaar en ny tid imøde, en sterk tid, da det mere end nogensinde før gjælder at kunne noget, at ville noget og at være noget, og da der blir brug for alt og for alle. — Mark Aurel taler etsteds om praasen, som slukkes, naar man kaster et stykke tøi over den. Men kast det samme stykke tøi indi en virkelig ild, saa ikke bare fortæres det, men ilden blusser sterkere. Derfor er det saa godt med den virkelige ild. Man er ængstelig for den paa afstand, men naar den kom til en, er man glad ved at faa være den nær og være med blandt dem, som pleier den og underholder den, selvom det sker med stykke for stykke af ens eget lille liv.

p. t. Neuilly-sur-Seine.

Gisle Johnson.

EN BOG OM JESUS

Eivind Berggrav: Mannen Jesus. Kristiania. Norges kristelige studenterbevægelse. 1921. 70 sider.

En kølig og nøgtern bog har Eivind Berggrav her skrevet om Jesus. Og det er, hvad han har villet. Han har, som han udtrykkelig siger, ikke villet «tegne et følelsesbillede af ham». Og han har bestræbt sig for ikke at komme til at gengive et traditionelt billede af ham eller i sin fremstilling at lade sig paavirke af Johannesevangeliet, hvor det, man faar at se, mest er genspejlingen af Jesusskikkelsen i evangelistens sind. Forfatteren har derimod taget de tre første evangelier for sig og spurgt sig selv: hvad vilde en udenfor staaende, f. eks. en intelligent og psykologisk forstaaende japaner, faa ud af at læse om den mand Jesus? Hvad vilde han her kunne studere sig til om hans karakter og egenskaber?

Berggrav er jo klar over, at han ikke for sit vedkommende kan præstere denne absolute uhildethed. Men han har forsøgt at «komme virkeligheden om Jesus nær, uden hensyn til personlige ønsker og følelser»; han har «lagt an paa at tegne ham slig som han var».

Og han har da fundet, at der kan være et og andet at korrigere i det traditionelle Jesusbillede, især i retning af at befri det for et vist feminint og blødsødent anstrøg. Eller rettere — det drejer sig for Berggrav ikke saa meget om at faa foretaget en eller anden forandring ved det traditionelle Jesusbillede, men egentlig blot om at tage sig frihed til at forme sig sit eget Jesusbillede, saaledes som han bedst kan. Og naar han saa viser os andre dette billede, er det ikke for at paanøde os det som det ene rette, men for at anspore os til hver for sig at bruge vor opfattelsesevne overfor den mand Jesus, saaledes som han træder frem for os gennem evangeliernes ukolorerede beretninger, og lade ham saa vidt mulig selv gøre sit indtryk paa os og vise os sit fysiognomi.

Det bliver indbyrdes forskellige opfattelser, der saaledes frem-

kommer. Ja, siger Berggrav, «enhver har sin egen Jesus; har man ikke det, har man ingen». Det vil jo sige: enhver har sit eget Jesus*billede*. Men — ikke sandt? — derfor dog den samme Jesus som de andre. *Han* bliver dog uforandret, hvordan saa end de portræter er, som tages af ham i sjælene. Og derfor, dersom man med Berggrav kan sige, at enhver har sin egen Jesus, saa kan man heldigvis lige saa godt sige, at vi har alle een og samme Jesus, nemlig den Jesus, hvis frelserhaand holder os og fører os og slipper os ikke, fordi vi maaske har faaet et skævt syn paa hans ansigt, eller maaske kun har set hans ansigt som gennem en taage.

Det er jo dog, naar alt kommer til alt, Jesushaanden og ikke Jesusportrætet, der frelser os. Og der ligger i virkeligheden ikke saa forskrækkelig stor og afgørende vægt paa dette, at man faar dannet sig et selvstændigt og originalt Jesusbillede. Ak, hvor mangen from sjæl har ikke Jesus som levende kraft i sit hjerte uden nogensinde at være kommen ud over den allermest elementære og traditionelle forestililng om frelseren som den venlige mand med guldglorien om sin pande.

Denne anmærkning kan formentlig være paa sin plads lige over for Berggrav ord om, at man skal have sin egen Jesus, og at ellers har man ingen, — de ord, han har givet særligt eftertryk ved at sætte dem som indgangsord til sit skrift.

Men iøvrigt har Berggrav jo fuldstændig ret i, at det betyder meget for vort aandelige liv, at Jesusopfattelsen er saa sand og ægte, og især saa levende som muligt. Og det er vist og sandt, at ikke enhver kristen kan i længden nøjes med billedet af den gloriesmykkede skikkelse fra hans barndoms billedbibel. Man kan vel sige, at for vor tids gærende ungdom er dette billede blevet kun alt for afbleget og uvirkeligt. Det er derfor et i høj grad tidssvarende arbejde, Eivind Berggrav har foretaget, idet han har givet dette frisk og kraftigt udførte rids af Jesus, set med et vaagent nutidsmeneskes øje. Og der kunde ikke godt udfindes en mere passende opgave for den sammenslutning, der kalder sig «Norges kristelige studenterbevægelse», end at besørge udgivelsen af denne bog om manden Jesus.

Manden. Skulde det ikke være ham, vor tids ungdom trænger til at faa øje paa?

Her i Danmark har vi nu i nogle slægtled været under indflydelse af Thorvaldsens herlige Jesusstatue. Den har staaet dér over alteret i Frue kirke, og mangfoldige smaa gengivelser af

den har i aarenes løb været spredt ud over landet. Den har ganske sikkert bidraget til at forskønne og forædle vort folks forestilling om Jesus. Men det er jo ikke netop det mandige hos Jesus, den store billedhugger har stræbt at fremstille for os. Gaa derimod hen i Glyptotheket og se Jerichaus Jesusstatue — dette højt baarne hoved og den opløftede vældige arm. Det er, som om denne kunstner har villet sige: ja, Thorvaldsen har givet os en Jesusfigur, og den er god paa sin maade; men nu vil jeg vise jer *manden* Jesus, som ikke er kommen til sin ret hos Thorvaldsen.

En afbildning af Jerichaus Jesusstatue kunde for saa vidt passende have været anbragt som omslagsbillede paa Berggravs lille bog. Kun at netop en *statue* dog ikke vilde have været ret i stil med skriftets litterære tilsnit. Plastisk udformning har Berggrav ikke givet sit skrift. Afrunding og helhed er ikke særlig tilstræbt; men des mere er der blevet rum for det frisk skitserede, det livligt udkastede. Skriftet har ikke saa meget præg af en afhandling som af en aandfuld konversation. Men den *er* ogsaa aandfuld, denne konversation, og den er ført saaledes, at den trods sin frihed og utvungethed aldrig kommer til at skurre mod den dybt alvorlige baggrund, som emnet giver den.

Der er fuldt af smaa lysglimt i dette lille skrift. Blandt de ypperlige bidrag til Jesu karakteristik kunde jeg ønske at fremhæve Berggravs paavisning af humoren hos Jesus. Som eksempel omtaler B. det optrin med Peter, hvor denne kommer og spørger, om det ikke er nok at tilgive sin broder 7 gange, og hvor Jesus saa lader ham gaa med den besked, at 7 gange er for lidt; det maa være 7 gange 70 gange. Da Jesus staar og ser efter Peter, som han gaar fra ham grundende paa dette regnestykke, da kan man, siger Berggrav, ikke undgaa at tænke sig et smil paa mesterens ansigt.

Maaske kunde der i den forbindelse have været henvist til det glimt af humor, der — saa vidt jeg skønner — findes i Jesu lignelse om den rige bonde. Jeg tænker paa det træk, at bonden er i forlegenhed med den store høst og staar og klør sig i nakken og siger: Hvad skal jeg dog gøre!

Vist er det nyttigt og fortrinligt at faa paavist, at Jesus ikke er en slags skematisk figur, men en karakter, en personlighed, — at han er baade aandfuld og klog og myndig og fri og stærk. Men vi maa jo ende med at sige — og deri vil Eivind Berggrav uden tvivl af fuldt hjerte samstemme — at hvis man ikke fik andet ud af evangelierne end Jesus som menneskelig karakter

og historisk personlighed, da var det alt for lidt. *Gud* er det, vi maa have at se. Alt det andet kan være meget godt; men vis os faderen, og først da er det os nok. Alt, hvad vi kan faa øje paa hos Jesus er ingenting, dersom vi ikke gennem ham faar øje paa faderen, — dersom vi ikke gennem det at kende ham kommer til den oplevelse: Vi saa hans herlighed, en herlighed som den eenbaarnes af faderen, fuld af naade og sandhed.

Dette er det enestaaende ved Jesus som historisk personlighed, at han paa enestaaende maade aabenbarer os den himmelske fader, menneskehjertets forlængsel og glæde.

Men Eivind Berggrav har jo ment — og med rette — at det er just *manden* Jesus, der bedst vil være i stand til at aabenbare faderen for den nulevende slægt.

Morten Pontoppidan.

DEKADENCE ELLER FREMSKRIDT?

Til dansk akademisk selvkarakteristik.

Et referat ved P. Nyholm.

> **«Vi trænger til at mødes, se hinanden ind i ansigtet og sige, hvad vi mener».**
>
> **Prof. *V. Ammundsen* i Diskussionen.**

Siden den store diskussion om religiøs uro paa fællesmødet for studenterforeningen og det kristelige studenterforbund i København (refereret i «K. og K.» jan. 1920) har man flere gange fra forbundets side søgt at arrangere lignende møder. Og i 1921 lykkedes det atter for de to foreninger at faa et fælles diskussionsmøde, indledet af pastor Hans Koch. Ligeledes har der nylig (i dec. 1921) været holdt et fællesmøde mellem studenterforbundet og den nye forening «Studentersamfundet». Da et referat af denne aftens forhandlinger vist nok kan give et nogenlunde rigtigt indblik i den religiøse situation i øjeblikket i Danmarks studenterverden, skal et saadant her forsøges. Diskussionen havde særlig interesse ved, at den blev indledet af det nye samfunds formand.

Studentersamfundet var i sin tid navnet paa den forening, hvor Brandesianismens, evolutionismens og radikalismens bannerførere førte ordet, tit ogsaa de store ord. Efterhaanden kom der imidlertid en strømkæntring i studenterverdenen. Det var et tidens tegn, at den kristelige forening «Studenterhjemmet», der nu er gaaet op i Danmarks kristelige studenterforbund, for en lille halv snes aar siden rykkede ind i samfundets gamle lokaler, medens samfundet fandt et mere bekedent husly, hvor det saa for ca. 5 aar siden helt afgik ved døden.

Foraaret 1921 blev der saa igen stiftet et nyt «studentersamfund», hvor enkelte af det gamle samfunds medlemmer, f. ex. fhv. minister P. Munch hyppigt kommer, men som iøvrigt har et noget andet præg end det gamle. Samfundet har saaledes allerede haft to større religiøse diskussioner; den første af disse indlededes

af professor E. Geismar: «Kan kristendommen bære en ny tid?» Da Georg *Brandes* i efteraaret fejrede 50 aars dagen for sin første forelæsning, holdt han i Studentersamfundet en jubilæumsforelæsning; man har indtryk af, at en væsentlig grund til, at samfundet blev stiftet i foraaret, var, at Brandes skulde have en lejlighed til at holde jubilæumsforelæsning i sin gamle studenterforening, og paa den anden side har denne ogsaa i høj grad gavnet samfundet; naar dette nu har ca. 800 medlemmer, skyldes det for en stor del, at mange meldte sig ind i samfundet for at komme med til Brandesfesten. Til sammenligning tjener, at det kristelige studenterforbund har ca. 1100 medlemmer og studenterforeningen, der vist bedst karakteriseres ved ordet «rummelighed», og som har over 100 aars traditioner, har ca. 4 200 medl.

Saa meget til orienterende indledning, hvorefter professor i biologi Oluf Thomsen har ordet:

Det er mig en glæde at indlede en diskussion ved et fællesmøde for disse to foreninger, fordi de begge er præget af *en idé* — og et liv uden en idé er glædesløst og tomt. Jeg kan maaske gaa ud fra, at alle forbundets medlemmer staar paa kristelig grund. Vi i samfundet er mere forskellige. Adskillige af vore medlemmer er kristne. Desuden er der en broget forsamling af fritænkere — jeg siger med vilje broget, for er det vanskeligt at sige, hvad det er at være kristen, er det endnu vanskeligere at definere begrebet fritænker.

De spørsmaal, vi i aften skal drøfte, er de evige, fordi de *aldrig bliver besvaret endeligt.* Hver ny slægt maa tage stilling til dem. Men over alle de mange forskellige svar, der bliver givet, maa vi ikke glemme de fælles forudsætninger. Kristne, jøder, muhammedanere og ogsaa mange fritænkere har alle det *samme grundlag:* den religiøse følelse; man har *kun forskellige symboler.*

Videnskabelig forsknings opgave er kun at sætte tingene i rigtig forbindelse med hinanden — for saa vidt kunde man godt sige at finde *meningen i tilværelsen,* ganske vist ikke i religiøs betydning. Hvor vidt, der ude fra er lagt nogen mening ind i tilværelsen, kan kun troen udtale sig om. En videnskabsmand kan godt være dybt religiøs, men han maa ikke lade sin religiøsitet gribe ind i sin videnskabelige forskning. «Det er den største forvirring af tanken at tro at tingene er, som man ønsker, de skal være» er en sætning, den kristne videnskabsmand *Pasteur* gang paa gang anvender. At f. ex. hensigtsmæssigheden i dyre-

verdenen eller i det menneskelige legemes indretning er udtryk for en højere magts indgreb, kan videnskaben ikke udtale sig om. Og det taabeligste troen kan gøre er at modsætte sig videnskabens forskning. Hvor de kommer i strid med hinanden, maa troen bøje sig for videnskabens lys — og troen kan roligt gøre det, den vil ikke derfor komme til at vige fra livets trone, den vil altid have sit omraade.

Gaar vi nu videre og giver spørsmaalet: «Hvilken mening er der i livet?» er snævrere betydning, den *religiøse,* møder vi en række forskellige svar, hvis to yderpunkter er følgende: Der er ingen mening; menneskenes liv adskiller sig ikke fra dyrenes eller planternes — og: menneskenes liv her paa jorden er blot en forberedelse for et højere liv.

Begge opfattelser falder udenfor videnskabens omraade. Livets ophør *behøver* ikke at være samtidig med dødens indtræden. Om menneskets opstaaen ved vi intet. I midten af forrige aarhundrede var det godt latin, at der kunde opstaa liv ved spontane processer. Det tror videnskaben ikke længere. Vi staar nu *fuldstændig uforstaaende* overfor livets oprindelse. Her kan kun troen tale, og ingen er berettiget til at kalde dens meninger for illusioner, thi det forudsætter en objektiv viden, som vi ikke har. Og det er intet under, at vi ikke ved, hvordan liv opstaar, thi vi ved overhovedet ikke, *hvad liv er.* Der er mennesker, som er optimistiske nok til at mene, at vi vil kunne komme til klarhed herover, naar videnskaben skrider fremad. Men det er en naiv tanke, og *udviklingstanken staar i det hele taget paa meget svage fødder.* Mennesket som art har næppe forandret sig og vil næppe gøre det. Alt afhænger i virkeligheden af anlægget og miliøet — (hvad professoren viste ved en del eksempler fra sit eget fag).

Heraf følger ogsaa, at den frie vilje er en illusion. Skyld bliver derfor blot et begrep der fremgaar af et ufuldstændigt kendskab, og straf er altid en uretfærdighed, selv om den i praksis kan have sin relative berettigelse. Men at slæbe det over i det evige er *en profanation af det højeste.*

Men konsekvensen heraf maa være følelsen af alle menneskers samhørighed under en ubrydelig orden i tilværelsen. Bevidstheden om, at det, der sker, maa ske, fører til *aktiv samfølelse* med alle. Vi er kun et redskab til godt eller ondt; her bliver ingen plads til selvglæde, hovmod eller fordømmelse af andre. Troen paa, at der ikke findes nogen fri vilje, fører, rigtig for-

staaet, til det, der er kærner i den lære, der forkyndtes af *Jesus: kærlighed til menneskene.* Ingen glæde overvejer den at have gjort en anden glad. Meget udholder *glæden,* men *nydelsen* er svigefuld som det grønne græs over mosen. Den, der har forstaaet livet, søger glæden, skyr nydelsen. Den kollektive moral er kold, den dør, før den er født, fordi dens gud er profiten. Men ideen om at stille sit eget i baggrunden har levedygtighed. Ogsaa den kan snuble, men kun for atter at rejse sig. Til syvende og sidst er ogsaa den egoistisk, men det er af en egoisme af immateriel art.

Kærlighed til mennesker er det højeste. Herom maa vi alle enes. Jeg kan godt, om man spørger mig, give min trosbekendelse. Jeg tror, at livet er en helhed uden mening og ophører ved døden. Gud er en abstraktion af menneskenes tanker. Alt der sker, sker nødvendigt. Skyld er et middelalderligt begreb. Saadan er min personlige overbevisning, men herpaa kommer det ikke an. Jeg tror, at der findes mange sandheder *ikke en enkelt sandhed, men en sandhed for den enkelte..* Og al strid om symboler burde afløses af samarbejde for en idé.

Dette var indledningen til diskussionen. Lektor *Bergmann* udtalte i et indlæg, at det viste, der var sket *en forandring;* en typisk samfundsmand i 90'erne vilde ikke have talt saaledes. Dr. med. *Kjer Petersen* bragte ogsaa indlederen en tak; det var *første gang* i 30 aar han fra autoritativ medicinsk videnskabelig side havde hørt nogen udtale sig om meningen med livet.

Professor *Ammundsen* erklærede sig i meget enig med indlederen, men kom med et indlæg *mod determinismen.* Flere af de største skikkelser i kirkehistorien har ganske vist haft en opfattelse der ligger denne meget nær, og i opdragelsen regner vi heller ikke med den frie vilje. Men paa den anden side kan vi ikke komme udenom begreberne: frihed, ansvar, skyld. Faar en overbevist determinist en gren i hovedet, vil han vel ikke rokkes bort fra sin overbevisning, men tilføjer et menneske ham en uret, vil han vanskelig undgaa at bære nag til ham. Og i hvert fald vil det være uhyre vanskeligt, naar vi staar overfor os selv. Overfor professor Thomsens trosbekendelse sætter jeg min: Jeg møder fordringer, jeg ikke kan opfylde, men jeg møder ogsaa en magt, der kan befri os for skyldfølelse.

Professor i filosofi, dr. *Kroman:* Det er min overbevisning, at vi har *gjort alt for meget ud af videnskaben.* Matematiken er

den eneste videnskab. Alt andet er kun tilløb og bestandig skiftende. Før var det højeste mode at sætte Darwin i højsædet; man kunde den gang daarligt skrive 10 linjer uden at bruge ordet udvikling en 3—4 gange! Og nu er hele den videnskabelige verden vred paa Darwin — det han lavede var jasket og daarligt. *Mærkeligst* af alt er dog, at man tror, at de nugældende anskuelser vil holde sig, og saa vil det dog vise sig, at om 30 aar vil man sige: «Det dur ikke». I virkeligheden tillægger man Darwin en hel masse, han slet ikke har sagt. Om arvelighed har han f. eks. sagt, at vi saa godt som slet ikke ved, hvad det er. Nu tror man, man har løst arvelighedens gaade — jeg tror det ikke. — Spørgsmaalet om den frie vilje har jeg spekuleret og spekuleret over, men jeg tror ikke, man kan give noget som helst bevis hverken for eller imod.

En af samfundets studenter gav et hvast indlæg mod den kristelige tro, som han betegnede som tankefjendsk, handlingsfjendsk og livsfjendsk. Troen paastaar, at tanken og erfaringen er betydningsløs, og dog er tanken stærkest. Troen kan flytte bjærge, men tanken kan flytte troen. Kristendommen er fatalistisk. Ud fra troen om rigets nære genkomst opstillede Jesus en øjebliksmoral om, at man ikke skal bekymre sig for den dag i morgen, og denne moral bruges stadig, til trods for, at dens forudsætning ganske er svigtet. Kristendommens tænkere er livsfjerne og livsfjendske, der faar folk til at sende strømme af spildt energi op mod himlen i stedet for at hjælpe mennesker. Nietzsche har rigtigt kaldt de kristne for giftblandere, som giver menneskene overjordiske idealer og tager jorden og livet fra dem. — Tro paa fremskridtet, tro paa tænkningen, men tro ikke paa troen!

I samme retning talte en anden af samfundets studenter senere paa aftenen: De troende tænker paa himlens sale og glemmer at dyrke jordens marker. Det er muligt, at der er en tilværelse udenfor denne, men jeg lever ikke i den — altsaa kommer den ikke mig ved! Derfor er den store tilslutning, denne diskussion har faaet, ogsaa *et dekadencetegn.* Den største ulykke, kristendommen har bragt, er at den har trøstet menneskene. Vi skal ikke være taalmodige, men handle; for vore kaar bliver ikke bedre, uden vi selv gør dem bedre. I og for sig er det vel ikke noget ondt at tro, men det hindrer os i at leve livet fuldt og stærkt.

Samfundets formand, professor *Thomsen* tog for en del afstand fra disse indlæg. Kristi tale om tusindaarsriget maatte ikke for-

staas alt for bogstaveligt. Han benytter sig kun af den ret, som enhver agitator har til at iklæde sine tanker den skarpest mulige form. Og hans bjærgprædiken er af saa stor værdi at alt andet næsten blegner i sammenligning dermed.

Flere andre baade fra samfundet og forbundet havde endnu ordet og gav gode indlæg, men ingen af dem gav noget særligt nyt. Særlig skal blot nævnes den unge baron *Preben Bille Brahe*, der i den senere tid har tildraget sig opmærksomheden som forfatter af flere bøger og adskillige artikler i «Politiken», det gamle fritænkerblad som i sommer var stærkt beskæftiget med at finde metoder til at hæve den synkende moral og i vinter har vist megen religiøs interesse. Bille Brahe bekendte sig til en tro paa en gud, der drev ham til selverkendelse — «som jeg i og for sig godt, om det kan glæde nogen, kan kalde syndserkendelse».

Nogle aftener senere indledede Pr. Bille Brahe en religiøs diskussion i *studenterforeningen*.

Hovedtanken i hans indledning var følgende: Den gammeldags Vorherre, som alle i gamle dage bøjede sig for, har tabt sin magt over det moderne Europa. Han har ikke en gang kunnet opretholde disciplinen blandt sine egne tilhængere: kirken er spaltet i sekter.

Alt er blevet *specialiseret*. Tidligere var det hele samlet under kirken. Nu har kulturen ikke blot forladt dennes hus, men hver enkelt gren har afbrudt forbindelsen med de andre. Ingen prinsesse kan længere kysse en svinedreng. I stedet for at glæde os over hele blomsten, plukker vi den i stykker. En har et blad, en anden har en stump stængel. Teatret er ikke blot skilt fra sin oprindelige forbindelse med kirken, men spaltet i forskellige dele: drama, udstyrsstykker o. s. v. Mange malere har ikke spor af musikalsk interesse. Og hvis kunstnere vil spille kvartet paa en maleriudstilling, protesterer folk med anførelse af tidens slagord: hver ting til sin tid. Vi staar uden helhedsopfattelse, men vi trænger til en, og den maa *religionen* give os.

Ved at lytte til mit eget indre har jeg hørt guds stemme, den er ikke truende og streng, men svag og bønlig, saa den næsten rører mig til taarer ved sin afmagt. Skal jeg personificere stemmen maa det blive en *fattig ung mand*, der ikke kan rokke en sten fra min daglige vej, men er rig paa aandelige gaver. Og skal Europas kultur ikke gaa helt til grunde, men rejse sig igen, da maa vi gaa til denne fattige og foragtede mand — ham, der

døde paa Golgatha. Jeg tror ikke, Jesus er gud, men jeg betragter ham som det fuldkomne menneske. Han er min læremester, og jeg er hans discipel. Jeg kan staa maabende og maalløs overfor ham, saa jeg maa synke paa knæ for ham.

Af de indlæg, der fremkom i diskussionen, skal kun anføres nogle udtalelser af cand. mag. Erik *Rindom,* redaktøren af det ansete tidsskrift «Gads danske Magasin». Han udtalte:

Det er ved at vaagne en velgørende livsinteresse i videste forstand. Efter en blaserthedens periode synes der nu at være kommet en tid, da det taales, at der tales om menneskers gudsforhold. En ny tid mærkes paa forskellig maade. Det ser ud til, at menneskene er ved at blive mennesker igen — mennesker som ser ud over sig selv. Jeg personlig bekender mig ikke til nogen aabenbaret religion, men gør bestemt krav paa at være religiøs. Ord som glæde, aand og sandhed har kristendommen taget patent paa, men vi vil ogsaa være med i dette.

Uden at forsøge nogen sammenfattende karakteristik af situationen tør jeg dog haabe, at disse forskellige her refererede røster i læserens sind vil afgive et situationsbillede af noget værd.

NOTISER

Religionenes forbund.

De japanske buddhister sendte et budskap til fredskonferansen i Versailles, hvor de bl. a. sa at «verdensfreden bare kan bygges på humanitet utøvet i kjærlighet . . . Derfor må der ingen forskjell være på folkene, om de er små eller store, rike eller fattige, civiliserte eller uciviliserte, og der må ikke herske noen fordommer overfor raser og religioner».

Men Versailles skuffet dem grundig. Humaniteten spilte fallitt. Og nu setter de sitt håp til et *religionenes forbund.*

Da der ifjor blev holdt en stor internasjonal søndagsskolekongress i Japan, optråtte Japans buddhister med en *offisiell hilsen* til denne kongress fra «landets religion». Alle buddhister har den hjerteligste sympati for de gode arbeider denne kongress skal ha for sig og vil gjerne bevidne de fra alle kanter av verden kommende gjester, aktelse og takknemlighet».

Så snakker de om den store skuffelse i Versailles og fortsetter:

«Vi må tilstå at alle botemidler som er blitt foreslått i finansiell, politisk og sosial henseende for å skape verdensfred, er overfladiske. Vi trenger grundigere og virkekraftigere midler som like frem forvandler hele menneskehetens ånd. Dette kan ikke være annet enn religionen. Fanatisk, overtroisk og uforstandig utålsomhet overfor religiøs bekjennelse, rase og nasjonalitet må forsvinne. Rettferdighet og frihet må bygge en ny verden op. — Men da frihet og rettferd i sannhet er et mål for alle religioner, så må vi *samarbeide* til menneskenes lykke og fred. Det er nødvendig at vi ved siden av folkenes forbund får et *religionenes forbund.* Bare i et slikt forbund kan alle de spørsmål løses som nu uroer verden».

*

Som et apropos til dette (som på en merkelig måte svarer til den av professor Rudolf *Otto,* utkastede tanke om et «menneskehetens religiøse forbund») noterer jeg fra den indiske avis «The Christiane Patriot» (for 29de okt. 21) at Ghandi har tatt forbud op på sitt program, støttet av muhamedanerne. Da så den amerikanske kristne Mr. Pusyfoot kom til India og begynte et felttog mot alkoholen, hadde man tre religioner i en front. (En innsender i nevnte blad klager forresten over at de kristne holder sig så alt for meget tilbake i denne sak, av frykt for regjeringen som har veldige inntekter av sprithandelen). *E. B.*

Sadhu Sundar Singh reiste fra India ved nyårstid for å besøke Europa, muligens også Norden.

Hans billedtaler foran i dette hefte er hentet fra Streeters og Apassannys bok som blev anmeldt i novemberheftet.

Liturgisk gjerning.

Spørsmålet om kirkens liturgiske fornyelse er i øieblikket et livsspørsmål for protestantismen. Ikke for protestatismen i en eller annen norsk bygd eller for protestantismen i indremisjonen, men for protestantismen i den nuværende verdenssituasjon. For de fleste i våre nordlige land vil dette lyde som noget

overdrevent og utrolig, men det er allikevel så at der er en sterk og dyp *gjæring* omkring dette stykke kirkeliv rundt i landene.

Ikke minst i det tilfelle innen den tyske protestantisme. Den «høikirkelige» bevegelse dernede er ikke byråkratisk eller hierarkisk, men *liturgisk*. Den hadde sitt årsmøte i Berlin i høst og selv de mest kirkefjerne aviser tok notis av den og gav referater. «Frankfurter Zeitung» gjør til og med redaksjonelt opmerksom på foreteelsen. Bevegelsen vil «forbinde en evangelisk sjel med en katolsk kropp». Men også utenfor denne organiserte krets er der mangfoldige som i dypt alvor er optatt av liturgiens fornyelse.

Derfor gjelder det å holde linjene klare, hverken gli ned til hvad som helst av estetisk pynt eller stanse og og regne spørsmålet for avgjort og avsluttet.

Dette siste er for tiden det offisielle Norges standpunkt. Den kostbart trykte nye alterbok må ikke røres på mange år. Selvfølgelig.

Hvordan man enn stiller sig til dette, sikkert er det at vi må få frihet for det som gror på liturgiens mark nettop nu. Det forsøk på å stivne vår liturgi som er gjort med alterboken, må ikke lykkes.

Professor Gustaf Auléns lille artikkel i dette hefte gir klare linjer.

E. B.

LITTERATUR

Magnus Brostrup Landstad. Hans liv og diktning av *Halkild Nilsen.* (I «Småskrifter fra det litteraturhistoriske seminar. Utgitt av Francis Bull).

Professor *Gerhard Gran* skyldes det tiltak at de beste litteraturhistoriske arbeider av filologiske studerende blir trykt og utgitt. På den måten sendte han ut 16 arbeider. Grans eftermann, professor *Francis Bull,* fortsetter med disse småskriftene. Til jul forelå nr. 17, en velskreven avhandling om M. B. Landstad av stud. filol. *Halkild Nilsen.*

Forfatteren har kunnet behandle Landstads forhold til folkeviseutgaven minst utførlig. Her hadde vi før Moltke Moe's artikkel i «Nordmænd i det 19de aarhundrede». Nilsen har derfor lagt hovedvekten på Landstads egen diktning, hans «verdslige» diktning og salmediktningen. Særlig behandling får Landstads arbeid med salmeboken, hans behandling av eldre salmer og den motstand han møtte i samtiden fordi han tok op mange norske folkemålsord i sin religiøse diktning.

Nilsens avhandling er vel verd å lese; den er samvittighetsfull og pålitelig i sine oplysninger, og den gir et sympatisk billede av *dikteren* Landstad. Dessverre mangler ethvert register.

Didrik Arup Seip.

REDAKSJONENS ADRESSE: HURDALEN.